

Pécsi Tudományegyetem
Irodalomtudományi Doktori Iskola

Tézisek

Vári György Phd. disszertációjához

Témavezető: Dr.Thomka Beáta

Opponensek: Dr.MártonffyMarcell
Dr.Szirák Péter

2006.február

A disszertáció téziseinek

összefoglalása

Disszertációm Kertész Imre pályaképét akarta felrajzolni, bár nem törekedett teljességre, nem beszélt az életmű minden darabjáról. Azért is merte érvényesíteni személyes választásait (bár mindössze két kihagyott kisregény erejéig), mert amúgy sem eldönthető, mely szövegeket tekinthetünk egyértelműen az életmű részének. Amennyiben – foucaultianus alapon – olyan egységnek gondoljuk el az életművet, amelyet egy szerzői név fog össze és csatornáz be a diskurzusba – akkor világosnak tűnik, hogy az 50-es években készült „szocialista operettek” nem tekinthetjük az életmű részének, noha Kertész Imre írta ezeket a darabokat.

Sorstalanság

Kertész első és legnagyobb karriert befutott regénye tézisem szerint egyfajta konzekvensen metaforakritikus alkotásmód következetes végigvitelével jött létre. A szöveg elején, amikor a főszereplő még otthon tartózkodik, azt láthatjuk, hogyan határozzák meg világérzékelését az egybe nem tartozó dolgok, illetve a rész és egész azonosítása a rokonai beszédaktusaiban, hogyan építi fel számára a világot környezete a metaforikus és szinekdochikus csúsztatások segítségével. Köves folyvást érzékeli azt a szakadékot, ami a vele történő dolgok és a személye közt tátong, nem érzi, hogy a vele történő dolgoknak köze lenne hozzá. Ebben az értelemben sorstalan. Rokonai szerint azonban a világ rendezett, célja van a fiúval, aki otthon van, legalábbis otthon lehet benne. Gyurkában erős hajlam van az önálávetésre, szülei vele kapcsolatos vitájában, aminek tárgya az, hogy melyikük nevelje, nem foglal állást, mondván, hogy ez igazán nem az ő ügye, a szüleinek kell dönteniük. A fiatalember tárgynak tekinti önmagát még jóval ezelőtt, hogy Auschwitzba deportálták volna, joggal nevezi Kaposi Dávid Auschwitz-embernek. Egyik nagybátyja olyan módon próbál helyet biztosítani a világban Kövesnek, hogy egy közösség részévé téve őt, egyúttal eltünteti, megszünteti individualitását, ugyanakkor felruhazza a reprezentáció felelősségével. Szerinte a főszereplő „a közös zsidó sors” részese, ezért „intett, ne feledjem, hogy a munkahelyemen a zsidók egész közösségét kell képviselnem, s hogy így miattuk is vigyázni kell a magaviseletemre, mivel ebből most már órájuk, mindőjükre vonnak le ítéletet”. A közösségnek adott arc, amely elveszi az egyéntől a saját arcát, erősen emlékeztet a nácik kollektivitáskultuszára, és a zsidókat, mint valamilyen lényeg hordozóit megértő megértő homogenizáló esszencializmus ugyancsak hasonlít a nácik szemléletéhez. Vili bácsi, Az újságíró rokon, sőt még Köves első barátnője is jelentéssel akarja ellátni, szükségessé akarja stilizálni az egybe nem tartozó dolgokat, szükségszerű kapcsolatot akar találni jellem és sors, belső külső között. A másik szomszéd lány pedig éppen azon esik kétségbe, amikor a fiú a *Koldus és királyfi* példáján megmutatja számára, hogy a sárga csillagot nem valamilyen belső tulajdonsága, nem valami személyéből eredő sajátosság miatt kell hordania, hanem egy születési esetlegesség folytán. Kövest a körülötte lévők meg akarják fosztani saját legelemibb tapasztalataitól, bele akarják kényszeríteni retorikai trükkjeikkel olyan közösségekbe, amelyekkel nem érez semmi közösséget,

individulaitásának kioltásával is „sorstalanság”-ra kárhozzatják. Akkor derül ki, mekkora volt ezeknek a kulturális narratíváknak a teherbíró képessége, amikor elindul az elbeszélő a csepeli busszal Auschwitz felé. Onnantól, hogy a rendőr leszállítja az utasok egy részét – köztük Kövest – a csepeli buszról, a fiú – a kognitív disszonanciát redukálni kísérve – foggal-körömmel ragaszkodik az életét valamilyen értelemmel telítő metaforikus csúsztatásokhoz és

az ezekből kibomló történetekhez, melyek mind egy-egy történetfilozófiai nagyelbeszélésre épülnek, azt állítják, hogy az ember nem tetteivel, döntéseivel teremti meg helyét a világban, ezt a helyet a megszemélyesített világtörténelem mintegy előre kijelöli számára.

A téglagyárban éppen ezért újra elhangzanak, megerősítetnek a hasonló szövegek, szintén a példaadás fontossága válik érvvé: „iparkodjunk a kezükre járni, kérdéseket, búcsúzkodást rövidre fogni, értelemmel, s ne ilyen gyülelésszerű példával mutatkozzunk be a németeknek”. Azt látjuk, hogy a kulturális narratívák nemhogy akadályoznák a végső megoldás kivitelezését, ellenkezőleg, elősegítik azt. A Szakértő nevű figura, mint öntudatos polgár, a munkája értékére hivatkozik, mint ami indokolja nélkülözhetetlenségét, és a német tiszt, akinek reklamál, készségesen megerősíti pótolhatatlanságának hitében, melyet munkája értékéből vezet le. Köves, mikor megérkezik a koncentrációs táborba és tisztába kerül a krematóriumok mibenlétével, maga is felfedezi a riasztó folytonosságot a „mindennapok” és Auschwitz között, a szellemet mintegy a félrenézés eszközeként pillantja meg. Mindazt, amit lát, egyszerű diákcsínynek minősíti, megjegyzi, hogy a krematóriumok előtt virágágyások vannak, minden a legízlesebben és a legkulturáltabban megy végbe az emberek tömeges elgázosításakor és elégetésekor. Arra is ráébred, hogy ez az intézmény immár mindennapinak tekinthető, hiszen a régi raboktól megtudja, hogy a gázkamrák már akkor üzemeltek, amikor ő beiratkozott a gimnáziumba. A rendkívülinek is megvannak a maga mindennapjai, ahogy erre Köves később fokozatosan rájön. Éppen ez lesz az, ami először döbbeneti rá arra, hogy el kell vetnie beszámolójának kézhez álló eszközeit. Hogy új nyelvet kell találnia Auschwitzhoz, ha nem akarja, hogy a „rendkívüli” kategóriája váljék általánossá megértésében. Ha le akarja leplezni a mindennapjainkat felépítő, életgyakorlatainkat orientáló kulturális narratívák cinkosságát, a frissen felfedezett folytonosságot. Ezért érzi elégtelennek a rettenetes jelzőt és helyette az unalomról akar beszélni: „Ez az unalom, együtt ezzel a furcsa várakozással, azt hiszem, ez az a benyomás, megközelítőleg, igen, ez jelentheti valójában Auschwitzot – már persze az én szememben”. Innen kezdődik a regény keletkezésének a regénnyel párhuzamos elbeszélése: a fiktív szerző, Köves Gyurka elkezd keresni a nyelvet leendő beszámolója számára. Ettől a ponttól a „természetesen” szó használata is egyre inkább megváltozik, miközben a szó „emlékezik” korábbi használataira. Eddig a kulturális narratívák legitimálására használta a szót az elbeszélő, természet(es)ként elgondolva valamit, ami nem lényegi és eredendő, csak megállapodás, törékeny látszat. Az esetlegesből a metafora, a kultúra és a nyelv csinált természetest.

Köves arra a kérdésre, hogyan kerül koncentrációs táborba, azt feleli, hogy „ohne dass deine eltern?-vagyis hogy a szüleim tudta nélkül-e netalántán, akarta tudni, s mondtam neki, ohne, természetesen”. Később a koncentrációs táborat *experssis verbis* azonosítja a „természet”-tel. Az „unalom”-ból akarja kirángatni Kövest rabtársra, Citrom Bandi. Ő nem hajlandó feladni az élet perspektivikus szemléletét, amely azt feltételezi, hogy van valahol valami gyökeresen más is, mint a lágervilág, ahová „haza” lehetne menni. Citrom Bandinak, ahhoz, hogy hazanarratívája koherenciáját óvja, el kell felejtenie, hogy a magyar közigazgatás és az erőszakszervezetek szervezték meg és bonyolították le a deportálásokat, ezért egy az ukrán fronton, munkaszolgálatosként tanult dal segítségével hazafias helytállássá stilizálja munkaszolgálatát. Köves, aki már itt figyelmezteti Citrom Bandit a csúsztatásra, végül teljesen kikerül a fiatalember kontrollja alól. Kórházba kerül, innen viszik Buchenwaldba,

amelyet eddigi egyetlen otthonanként köszönt. Ide megérkezve, tehetetlenül, élet és halál közt lebegve kerül az ég a hátán fekvő fiú látóterébe és az ég színébe beúszik egy tekintet, amely az auschwitzi szelektáló orvos tekintetét idézi.

Ez a szövegközi utalás, tézisem szerint, a *Háború és béke* híres szöveghelyét, Andrej hercegnek az eget kémlelő megvilágosodását, megtérését parodizálja, helyezi buchenwaldi kontextusba, hiszen Kövest is eléri az „üzenet”, a megvilágosodás és a hazatérés élménye, ezért záródhat a fejezet azokkal a híres sorokkal, hogy „szeretnék kicsit még élni ebben a szép koncentrációs táborban”.

A szabadság, a felszabadulás sem telítődhet értelemmel Köves Gyuri számára, mert engedné történetbe rendezni és a végpont kijelölésével elmúlttá nyilvánítani Auschwitz eseményét. A szabadság ismét feltételezné, legalábbis megengedné a történetfilozófiai távlat visszatérését. Miklós bácsi, a Kövessel együtt szabaduló politikai fogoly szintén egy dal, egy mozgalmi dal segítségével rendezi el lezárt egy lezárt narratívában a Soát és teszi ezáltal érthetővé és szükségszerűvé, levezethetővé a történelem immanens logikájából. A láger az osztályharcok történetének egyik fontos csatájává válik, ami, ráadásul, győzelemmel ért véget. Ez a lépés szükségszerűen következik a „felszabadulás” szó komolyan vételéből, mely lezárt történetként tekint a lágervilágra. Köves otthon újra ugyanazokkal a legitimáló történetekkel szembesül, amelyeket már jól ismer elhurcoltatása előtről, úgy, hogy most már végleg lelepleződtek, mint a nyelv „világteremtő”, hazug automatizmusai, metaforikus, elfedő konstrukciók a krematóriumok füstjének „hosszú, sötét árnyék”-ában.

Az újságírójelenet lesz az, dolgozatom álláspontja szerint, ami újra és immár sürgetően szembesíti Kövest egy metaforakritikus elbeszélő nyelv megalkotásának szükségességével. Az újságíró pokolnak nevezi a koncentrációs tábor, Köves pedig ezt visszautasítja, azt állítja, hogy ez a metafora teljességgel értelmetlen. Az újságíró felajánlja Kövesnek, hogy hozza nyilvánosságra történet, azonban ő akarja megadni, öntudatlanul is, az elbeszélés narratív kereteit. Köves visszautasítása egy nyelvhasználatnak szól, Köves története tehát elbeszélő egyfajta tudatosodás „dezillúziós” regényhagyomány erős átértelmezéseként is. Az újságíró arra hivatkozik, hogy mindaz, ami megesett Kövessel, immár nem az övé, az egész világ közös tulajdona, mint tanulság, így Köves újra azt érzékeli, hogy saját történetének elvételel sors-talanítják, hogy a jószándék háttérben újra megbúvik a hétköznapi arctalanító, homogenizáló fasizmusa. Az újságíró is úgy várja el Kövestől a reprezentációt, hogy a fiú egyúttal fel is oldódjék benne, ahogyan annak idején Lajos bácsi is el akarta tüntetni Köves individualitását abban a feladatban, hogy méltón reprezentálja a „zsidók” közösségét. A Steiner és Fleischmann bácsival, deportálása előtti szomszédaival folytatott vita pedig arra ébreszti rá Kövest, hogy a retrospektív nézőpont alkalmazása sem használható az Auschwitzról szóló nyelven.

Az ezekből kiindulva megalkotott nyelvet, a *Sorstalanság* megszólalását az „egyidejűség poétikájának” neveztem el, Kierkegaardra utalva, aki arról beszélt, hogy a döntést megbotránkozás és hit között csak akkor tudjuk meghozni, csak akkor adott a lehetősége annak, hogy kereszténnyé válhassunk, ha egyidejűnek tudjuk magunkat Jézussal. Épp így, a Mózes kőtábláira és a messiási ígéretre épülő zsidó keresztény civilizáció minden eljövendő nemzedékének ott kell állnia az Arbeit macht frei feliratú kapu előtt, egyidejűnek kell lennie a Holocausttal, hogy megőriztessen az esemény, a megerősített negatív kinyilatkoztatás tapasztalata eredeti, iszonyatos fenségességében az eljövendő nemzedékek számára. A visszatekintő nézőpont sorsként beszél el, szükségszerűvé teszi az eseményeket, ezzel szemben hivatkozik Köves a történés előrehaladtával együttmozgó, változó nézőpont

szükségességére, a „lépésekre”. A lépések teszik lehetővé, hogy az ember megtalálja helyét a történelemben, ami nem eleve adott, ahogy azt a klasszikus történelemfilozófia gondolja, hanem választásainkkal dolgozzuk bele magunkat.

Ez azonban azzal jár, hogy Auschwitz a személyes élettörténetbe sem integrálható problémamentesen, mint annak egyik eleme, vagyis a túl és továbbélés lehetőségét kérdőjelezi meg az egyidejűség poétikájának konzekvens végigvitele.

Köves azonban nem lehet képes arra, hogy ne rendezze bele élettörténeti elbeszélésébe Auschwitzot, egyszerűen azért, mert része az életének és nem őrizheti az egyidejűséget, hiszen tovább kell élnie. Kénytelen visszahelyezkedni az egyszer már pusztá díszletként, kulisszaként lelepleződött kultúra keretei közé, el kell fogadnia annak közös játékszabályait, ahogy ő mondja: „folytatni fogom folytathatatlan életemet”.

Így nem tehet mást, mint hogy az integráció, tehát a felejtés lehetőségét is beleírja regényébe: „utamon, máris tudom, ott leselkedik rám, mint valami kikerülhetetlen csapda, a boldogság”. Elmondja, hogy a „rettenetes” jelzőt narrativizáló elbeszélések ellenében írta meg történetét az előttünk fekvő könyvben „a koncentrációs táborok boldogságáról”, de hozzát teszi, s ez a mű utolsó mondata: „Ha csak magam is el nem felejttem”.

A kudarc

A Kudarc, csakúgy, mint a *Sorstalanság*, mintegy saját keletkezéstörténetét elbeszélve, az írás lehetőségeivel foglalkozik. A regény narrátor-írójának fő problémája a valóság és a fikció státusza szövegében, a „közvetítés” lehetősége. Mindezt azonban a *Sorstalanság*-nál sokkal transzparenssebben teszi a „regény a regényben” szerkezettel. Az elbeszélő először a regénybeli valóság mechanikus másolásával kísérletezik, azonban ezek a leírások roppant körülményességgel kísérik meg az elbeszélés idejét hajszálpontosan megfeleltetni az elbeszélő idő múlásának, ami gyakorlatilag lehetetlenné teszi az írást és az olvasást. Az ezzel ellentétes, szintén járhatatlan utat pedig Semprun híres regénye, a *Nagy utazás* képviseli a narrátor szemében, amely jól ismert irodalmi minták mentén rendezi el az eseményeket. Ilse Kochot, a buchenwaldi tábor kommandeuse-ét démoninak, antihősnek láttatja a regény, így lehet a főszereplő, Gerard maga is olyan hős, aki választja a sorsát, nem sorstalan és kiszolgáltatott, hanem a fasizmus ellenében érvényes morál hőse. Az elbeszélő kezdetben az „imagináriust” véti el, míg Semprun elbeszélője a „realist”.

A regénybeli regény egy harmadik utat választ. Az Öreg azzal kezdi a regényírást, hogy betöknödi a fülét viaszgyurmával, kizárja érzékeléséből a regénybeli valóságot. A regénybeli regény főszereplője, Köves élettörténetében azonban nagyon sok minden egyezik meg az Öreg élettörténetével. Köves fülfájásra ébred a regény elején, amikor a gép leszáll, míg az Öreg éppen most tömte be a fülét. Köves most ébred, lép ki a világba, míg az Öreg most lépett ki a saját világából. Alighanem Köves az Öreg regénybeli helyettese. A történet elbeszélése álomszerű, összemosódnak az események, a helyszínek és a szereplők nem pontosan azonosíthatók. Köves éjszaka érkezik az ismeretlenül ismerős országba, az irodalmat a szöveg álomként értelmezi, a hely ébrenlétéből, Öregként való létéből ismerős neki. Az álom freudizmus értelmezésben a traumatikus emlékek megjelenése, persze nem egy az egyben, hanem átalakulva, így a regény sem más, mint egyfajta eltolás. Köves a géppel az életből az irodalomba érkezik. A betétregény hőse is megkísérel egy könnyed vígjátékot írni, ő is végigzongorázza az írás lehetőségeit, de nem sikerülhet befejeznie a bohózatot, mert a

„reális” helyet követel magának a kompozíciónak: „éppen a vígjáték bohókás, izgató, szeszélyes és imádnivaló lányalakján törte a fejét, ám hirtelen más leányok tolakodtak a helyére, akiknek ő nem ezeket a tulajdonságait, legfeljebb az ínségüket ismerte meg”.

A Köves számára rendelkezésre álló egyetlen komolyan vehető írói alternatíva Berg írása, aki szintén tapasztalatát akarja közvetíteni, ő azonban nem képes megtalálni regénykonstrukciójában a regény elejét és végét összekötő elemet. Berg parabolikus olvasást vár el regénye befogadótól, a regény szavaival szólva üzenete olyan típusú, „amit magamnak a szavak, a nyelv segítségével próbálok átplántálni Önökbe, erkölcsi tanulságként”. Ezzel szemben Köves azt beszéli Bergnek írott levelében saját történetéből, hogy épp ez az egy pont, ahol az ember áldozattá vagy gyilkossá válik, nem lokalizálható, nem egy megelőző, végzetes elhatározásból ered, mint *III. Richard* híres mondata, hanem lépésről-lépésre történik, így a nem közvetítheti azt a szövegből kifejtett, stabil igazságként, nem mutathat rá. A parabola, amelyet Köves elmesél, épp az igazság, a jelentés elhalasztódásának parabolája. A folyamatos értelemképződés terébe helyezi át az olvasást, az egyidejűség és az állandó szembenézés terébe, a Törvény kapujába. (Világos, hogy a szöveg erőteljesen megidézi Kafka paraboláit, a Közönyt, hiszen Berg és Köves, akárcsak Mersault, nem tudja okát adni gyilkos tettének és az is világosnak tűnik, hogy Berg parabolája is olvasható Borges *Deutsches Requiem* című szövegének újraírásaként is). Köves úgy dönt, hogy nem mozdul el a Törvény kapujából, nem hagyja el az országot, ahogyan a Kastély főhőse sem hagyja el titokzatos, új állomáshelyét, ahol – az ígéretekkel ellentétben – nem várja semmi munka, éppén úgy, ahogy Kövest is azonnal kirúgják az állásából, mihelyt megérkezik az ismeretlen országba. (Aligha véletlen, hogy Köves nevének kezdőbetűje azonos K névvel). Mivel mind a regény, mind pedig a betétregény címe *A kudarc és a regénybeli író* – mutatis mutandis - hangsúlyozottan egy önéletrajzi eseményt ír meg, ezért a regény fikciós mozgása joggal várja el tőlünk, hogy ebbe a játékba bevonjuk a Kertész Imre jelölőt is a regény borítójáról, így válik érthetővé Kertész-Öreg-Köves írói erkölcsse, amit a regény hátlapján szereplő imperatívusz így foglal össze: „Ugyanazt a regényt élni és írni”.

Az angol lobogó

A tanúság irodalmi lehetőségeivel foglalkozik *A kudarc* szerkezetét és olvasását meglehetősen megterhelő metafikciós eljárások alkalmazása nélkül, elkerülve annak túlírtóságát és túlbonyolítottágát *Az angol lobogó* című kisregény is, amely a késleltetés változatos narratológiai eszköztárát bevetve beszéli körül a regény központi eseményét, azt, ahogy egy fellobogózott angol követségi kocsis végiggördül az 1956-os forradalom utolsó napjaiban a pesti utcán. A kocsiból kiintó kéz egyszerre biztosítja szolidaritásáról és hagyja cserben Budapestet. A regényben és Lukács György szerint ez a műfaj jellegzetessége, az „értelem életimmanenciájának” lehetőségét keresi egy olyan korban, amikor az már nem eleve adott többé, a világ útjai és az ég útjai különváltak. *Az angol lobogó* elbeszélője szerint pillanatokra úgy tűnhet, hogy az értelem életimmanenciája megélhető, de végül ez szükségképpen csalóka illúzióknak bizonyul, illetve csak az azonosság hiányának kifejezésében érhető tetten. Ennek a „kifejezésnek” a nehézségeit, ha tetszik, „az elbeszélés nehézségeit” viszik színre a regény finom narratív megoldásai, a késleltetések, beékelések, pontosítások, amelyek *A kudarc* hasonló elven felépülő narrációjához képest sokkal gördülékenyebbek és kidolgozottabbak. Végül az elbeszélő a megfogalmazás lehetőségét az „irodalom” helyett a „gesztus”-ban találja meg, ez azonban éppén nem a megformált és a formátlan ellentéte. A mondat, amit a narrátor Szép Ernőtől a hiteles tanúság iskolapéldájaként idéz, a „Szép Ernő voltam” bemutatkozó formula éppén a frappáns formálás, a köznyelvi frazémától való abszurd eltérés miatt hat, a benne foglalt paradoxon

ereje által, hogy az önállóság hagyományos formáját öntagadásra használja fel. Épp ez a paradoxitás, az „öntagadás, mint alkotás” a hiteles tanúság ismérve. A tanúságon túl azonban semmi másra nincs lehetőség, sőt a tanúságot annak ellenére kell megtenni, hogy tán senki sem figyel, a tanúságtétel pusztán „Istennek tett szívesség”.

Kaddis a meg nem született gyermekért

A *Kaddis* írásmódja kapcsán meg szándékoztam mutatni, hogy a Bahtyin által Dosztojevszkij művészetében felmutatott polifonikussággal tart rokonságot. Az elbeszélő monológját halljuk végig, de oly módon, hogy minden szava más szavakra, szólamokra reflektál, amelyeket elképzelt vagy felidéz. Végző soron nem más a regény, mint az elbeszélő folyamatos, önmagával folytatott vitája, hiszen a felidézett szólamok saját tudatának egymással vitában álló résszólamait erősítik fel.

A regény a „nem” szóval kezdődik, ez válaszként hangzik el arra a kérdésre, van-e az elbeszélőnek gyermeke. Ez indítja el a magyarázkodást, erősíti fel az ellentétes résszólamokat, idézi fel az elbeszélőben csődbe jutott házassága történetét és feleségével folytatott vitáit. A későbbi feleség megjelenésének eseménye maga is megakasztja az elbeszélő szólamát, egy társaságban ugyanis éppen arról beszél, hogy Auschwitz az emberi létezés kvintesszenciája, amikor megpillantja a nőt, aki „átkelt egy zöldeskék szőnyegen, mintha tengeren jönne”. Az ő és újszövetségi allúziókat bidéző szöveg mintegy felhasítja a narrátornak a teremtés jóságát tagadó szólamát. Amikor felesége elhagyja, az író, aki többször kijelenti a regényben, hogy nincs benne szeretet, így ír: „Itt elhallgatott egy pillanatra a feleségem, és ahogy ott állt, kicsit felhúzott vállal, összefont karokkal, magányosan, riadtan, sápadtan, elkenődött szájfestékekkel, hirtelen, vagy mondjuk óhatatlanul az a féltő gondolatom támadt, hogy talán fázik”.

Az író meg is szólítja a meg nem született gyermeket, arra a lehetetlen feladatra vállalkozik, hogy neki indokolja meg döntését, és hogy az elbeszélő szólam valóban dialogikusan osztott, azt mi sem jelzi jobban, mint ez a megszólítás, hiszen a gyermeket szólító szó végtelenül gyüngéd, vágyakozó. A szöveg maga a cím paratextusa szerint ima, gyászima, ami - szemben azzal, amit az elbeszélő tételesen állít – a Teremtő dicséretét zengi. „Magasztaltassék és szenteltressék nagy neve e világon, amelyet teremtett akarata szerint”.-kezdődik a *Kaddis*-ima, amely maga is, mint a könyv, ismétlődésekből épül fel.

Jegyzőkönyv

A parabola műfajával kísérletezik – *A kudarc*-hoz hasonlóan – Kertész másik kisregénye, a *Jegyzőkönyv*. A szöveg előszava gyónásként értelmezi az utána következő írást, amely, bár feloldozást nem adhat, de „testvérévé tesz önmagunk magányának, és mintegy belesimít bennünket legvégű felismerésünkbe, aminek rettentő nevét egyszerre az előttünk szaladó báránnyá változtatja”. Akárcsak *A kudarc* és *Az angol lobogó* esetében, a megváltatlanság felismerése és –főképp – megfogalmazása jelentheti a kegyelem egyetlen lehetséges formáját. De miért gyón az elbeszélő, aki maga szenvedett el sérelmet a történet szerint. A narrátor a szöveg elején értesül arról, hogy egy ismerőse meghalt, és ez akár elbeszélése belső tükreként is olvasható. Egy súlyosan beteg emberről volt szó, de a narrátor maga is sérült, s a határon a vámos merev és igazságtalan eljárása csak a kegyelemdőfés volt: „Hat évtized változatos, ámbár egyhangú diktatúrái s mindezek ma még névtelen üledékdiktatúrája felmorzsolta tőrésből táplálkozó immunitásomat”. Kertész arra hivatkozik betege kapcsán, hogy ő maga is

betegesen feküdt, de később ő maga is elismeri, - Mersault-t idézve-, hogy az ember mindenképp hibás egy kicsit, hiszen a vámtiszt is minden tekintetben szabályosan járt el. A híres, a *Kaddis*-ban már szereplő mondat (Nincs bennem szeretet) is elhangzik, egyszer magára az elbeszélőre vonatkoztatva, egyszer pedig a vámosra.

Így létrejöhet egyfajta kiasztikus helycsere az elbeszélő és a vámos között, amit a mottó, a Miatyánk két sora is támogat. „Bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellennük vétkezőknek”.

A Gyónás azonban hordozza a következő megfordulás, a konverzió lehetőségét is, hiszen a „vámos” szó utalhat Lévi-Mátéra is, akiben konverziója után megjelent a szeretet. Ez a lehetőség azonban kívül esik az elbeszélés világán, pusztán lehetőség marad. „Halott vagyok”.- ezt a kijelentést semmi nem írja felül a szövegben. Az írás súlyos problémája, hogy példázatként túlzott mértékben szeretné általánosítani a történethez kapcsolt értelmezését. A történetet belerendezi egy előzetes narratívába, a vonatutat azonosítja az Auschwitzba vezető vonatúttal. „Ennek a vámembernek az eleve bűnöst feltételező kérdése mögött az én fülemben csizmák dübörögtek, mozgalmi dalok harsogtak, hajnali csöngetések sikongtak...”.

Gályanapló és Valaki más

A két naplóregény hasonló írástechnika terméke, hasonló kérdések is foglalkoztatják a két szöveget. Írásmódjuk nagy mértékben kapcsolódik Márai Sándor naplójának stíluseszmenyéhez és értékrendjéhez. Kertész nyelvfelfogása leginkább ezekből a szövegekből rajzolódhat ki. A nyelvet nem tekinti „átlátszónak” azonban pusztán ellenségként képes elgondolni, a nyelv „többletét”, közbejöttét csak negativitásként értelmezi. A nyelv az eleve belékódolt metaforikusság okán kizárólag eltéríteni képes minket az igazságtól, az igazság felé vezető keskeny ösvényt ideológiákkal torlaszolja el. Zsidóságát, mint univerzális tapasztalatot értelmezi, szintén úgy, mint egyetemes tagadást, minden önkény tagadását. Kertész itt az általa gyakran bírált felvilágosodás rossz hagyományai szerint jár el, amikor minden partikularitás felszámolását követel, feloldódásukat az univerzálisban.

A totális tagadás az akár fejlődésregényként is olvasható naplókban végre megenged, az elbeszélő egyik álmában megpillantja szerelmes szüleit, és elfogadja együttesüket, így önnön születését, képes igent mondani életére, a híres nietzschei igent, amelynek jogosultságát a könyv előbbi bejegyzéseiben tagadja. Az esszék talán egy külső hatás eredményeképpen, Csoóri Sándor hírhedt, Nappali hold című esszéjét követően kezdtek megszületni, s talán ezzel magyarázhatóak ezeknek a szövegeknek néha kissé árnyalatlan, direkten aktuálpolitizáló eszmefuttatásai. Az esszék latens vitát folytatnak a *Sorstalanság*-gal, amennyiben azt állítják, hogy Auschwitz igenis integrálható a kultúrába és a történelemben, a jövő fundamentumává, tehát múlt részévé tehető, kultúrát teremthet. Ezzel a holokauszt el is veszti metatörténeti pozícióját és egy helyre kerül a többi történeti eseménnyel. A *boldogtalan huszadik század* című esszé például a napóleoni háborúkkal hasonlítja össze, és arra a következtetésre jut, hogy a két esemény közötti számos hasonlóság miatt joggal feltételezhetjük egy olyan katarzisz lehetőségét, mint amit a napóleoni háborúk kapcsán ír le a *Háború és béke* Andrej herceg megtérésében. Túl azon, hogy a szöveg hely értelmezése kapcsán Kertész nem veszi figyelembe, hogy Andrej herceg megváltása nem a történelemből nő ki, hanem annak ellenére, legalábbis attól függetlenül megy végbe – Kertész itt majdhogynem nyílt polémiát folytat a *Sorstalanság*-gal. Auschwitzot esszéiben mint metafizikai bűnt közelíti meg az író. Ami szerinte rendkívülívé teszi a holokausztot, az nem

az általa okozott szenvedés, hanem az elkövetett bűn mértéke. Ezért hivatkozhat *A kiválasztott* című Thomas Mann-regényből az elbeszélés szellemére, hiszen az a könyv a feloldozás példázata, ott a kegyelem eltörli a bűnt, a szenvedés csak a bűnökért való vezeklés. Kertész szerint az elbeszélés szellemének ezért csak a nagy bűnösöket „Káint, Ahasvérost, Torquemadát, Hitlert és Sztálint” kell számontartania.

Opponensi vélemény Vári György „Kertész Imre. Buchenwald fölött az ég” című doktori értekezéséről

Az opponens szerepzavarba kerülne, ha ragaszkodnék hagyományos teendőjéhez, és megkísérelné biztatólag, sokat ígérő tudományos előmenetelt jövendölve méltatni Vári György doktori értekezését. A „Kertész Imre. Buchenwald fölött az ég” című, 2003-ban megjelent könyv korántsem csak a mielőbbi közzététel szorgalmazását teszi okafogyottá – márpedig az opponensi véleményt színvonalas disszertációk esetében rendszerint ez a formula összegzi –, hanem a hivatalos bíráló már műfaját tekintve is elhanyagolható epizódnak bizonyulhat a szöveg olvasásának történetében. Sem a kiváló monográfia, sem szerzője nem szorul már olyasfajta tanúsítványra, amelyet a felkért bíráló a tudományos minősítés szertartásrendjében is csak mint a bírálendő mű egyik, elsősorban tanulásra, a jelentős szakmunka megismerésére kötelezett olvasója adhatna meg. Jómagam legalábbis a felfedezést megillető örömmel tanulmányoztam a kötetet, először akkor, amikor még nem merülhetett fel a befogadás szempontjaként a kérdés, hogy e szellemi teljesítmény mennyiben felel meg a doktori dolgozatokkal szemben támasztott követelményeknek. Az újraolvasás sem módosította azt a benyomásomat, hogy a könyv fordulatot hozott a Nobel-díjjal jutalmazott magyar regény, ill. életmű irodalomtudományi recepciójában. Sikerral vállalkozott rá, hogy egyesítse irodalmi hatástörténet és történelmi emlékezet szembefordítható és a professzionális irodalomértés magyarországi gyakorlatában – egy rutinos, ám kevésbé meggondolt, szövegszerűség és referencialitás leegyszerűsített oppozíciójából kiinduló s a figuratív nyelv disszeminatív erejére hivatkozó beszédművelettel sokszor egymás iránt érdektelennek nyilvánított – megértéshorizontjait, rámutatva e horizontok kölcsönössé tételében rejlő lehetőségekre. A tanulmány az irodalom történettudományi és kultúraelméleti, valamint etikai és antropológiai kontextusait érintő, többé-kevésbé látens vitához is rendkívül éleslátóan szólt hozzá. (Sajnálatos, hogy a beszélgetés e bátor kezdeményezés nyomán sem élénkült meg a kívánatos mértékben, s csupán egy groteszk publicisztikai közjáték erejéig villant fel annak eshetősége, ex negativo – a historiográfiai műgond jelszavával tetszelgő, ám a politikai acsarkodás szolgálatába szegődött dilettantizmus elpukkanó pirotechnikai eszközének száználmas torkolattüzében –, hogy a szerző markáns állásfoglalása a közbeszéd szintjén is lényegi módon járuljon hozzá a történelemről való tudás gyarapodásához és főként a történelmi felelősségtudat hazai alakításához.) Az opponens önmagával szembeni kételye ezért annak felismerésében tetőzik, hogy csak érdemi vitába bocsátkozva opponálhatná megfelelően Vári György könyvét: ha volnának érvei, amellyekkel megrendíthetné előfeltevéseit. Ezek azonban megalapozott előfeltevések, olyanok, amelyeknek megkérdőjelezéséhez az irodalomtudományi fogalomrendek valamelyikének munkába állítása nem volna elegendő, és amelyek részben megkérdőjelezhetetlenek is, pontosabban abszolútumra vonatkoznak, amely jellege szerint magát a megkérdőjelezést kérdőjelezi meg, illetve teszi a tudományosság határain messze túlmutató, globális etikai kérdéssé.

Nem tartozik a cáfolható állítások közé, s történelmi és nyelvi közvetítés viszonyát illetően legfeljebb eltérő álláspontok kimunkálásának hagy teret az a tézis, amelyet a szerző Frank R. Ankersmit nézetét alapul véve fogalmaz meg a monográfia elején: hogy ti. „bizonyos helyzetekben mintegy feltárulhat előttünk, közvetlenül

megtapasztalhatóvá válhat egy magában érvényes jelentéssel bíró múltbeli esemény, a nyelv közbejötté nélkül.” (11) Ezt a tételt egészíti ki és konkretizálja Kertésznek a szövegben többször is idézett kulcsmondata: „A Holocaustról, erről a felfoghatatlan és áttekinthetetlen valóságról egyedül az esztétikai képzelet segítségével alkothatunk valóságos elképzelést” (először uo.). E kijelentések egyrészt általános érvényre tartanak számot, másrészt kiemelten hivatkoznak a holokausztra mint egyedülvalóságra. Az, hogy az evidenciaként megmutatkozó történelmi esemény „magában érvényes jelentéssel bír”, ugyanakkor az esztétikai képzelet médiumát igényli ahhoz, hogy kimondható legyen, a történelmi tapasztalatnak nem feloldhatatlan önellentmondása, hanem – amennyiben a (megosztható) tapasztalat mindig (valamiként) megértett esemény – felidézhetőségének, emlékezetben tartásának, azaz nem utolsó sorban a jövőbeli cselekvést is befolyásoló továbbadásának feltétele. Az életmű-interpretáció tükrében Kertész Imre munkássága mintha azt is bizonyítaná, hogy a műalkotások és a történelmet értelmező diskurzusok viszonyát nem szükséges féltékeny autonómia-igények ellentétének jegyében elgondolnunk. A differenciálatlan idegenkedés, mely attól tart, hogy a történelem abszolútumának kérdésére összpontosító irodalom valamely hozzá képest külsődleges konstrukció totalizáló törekvéseinek kiszolgáltatottjává válik, éppúgy nem vet számot az önmegértés egymás számára átjárható, egymást óhatatlanul átható szféráinak összetartozásával, mint ahogy a történelem egységes és teleologikus elbeszélései is esetlegességükről és ideologikus funkcionálizálhatóságukról megfélelmezve, a zárt emlékezetformák fundamentális feledékenységeivel hagyhatják csak figyelmen kívül a poétikai újjáírás jelentésteremtő folyamatát. Vagy ahogy Vári György fogalmaz: „Azzal, hogy a *Sorstalanság* a Holocaustrót véglegesen soha nem megérthetőként állítja eléink, hogy minden értelmezést, azaz minden totalizáló értelemtulajdonítást esendőnek mutat, esztétikai és ezáltal erkölcsi elvárásokat is kielégít: nyitottá teszi a szöveget a folyamatos értelmezés számára, és így egyúttal folyamatos szembesülést kényszerít ki Auschwitz tapasztalatával.” (76).

A monográfia egyik legfőbb értéke megítélésem szerint az a szenvedélyes polémia, melyet a szerző az irodalom esztétikai és etikai (továbbá politikai, társadalmi és kultúrkritikai) aspektusának különválasztása ellen, következőképpen – ha egy konvencionális feltételezés szerint „csak a mimetikus, az ábrázoló irodalom hordozhat etikai töltetet” (77) – az épp a közvetlen valóságvonatkozás elutasítása folytán felerősödő etikai relevancia irodalomesztétikai és kultúrabölcseleti szempontból egyaránt lényeges felismertetése érdekében folytat a Kertész-recepció megfontolásra érdemes szövegeivel. Noha a szenvedély önmagában nem számít tudományos érték kategóriának, Vári munkájában a szintézisteremtő gondolati dinamika hajtóerejének bizonyul. Egy kiérlelt meggyőződés szuverén érvényesítésének a képességét jelzi, a kiterjedt szakismeretekre támaszkodó személyes igazságigénynek azt a többletét, amely a valóban olvasásra érdemes tudományos munkák megkülönböztető jegye, akárcsak a fogalmi szigorot kiegyensúlyozó stiláris oldottság (és mellel az az előrelátás, amely a „*Lassan kialszik a kép*” című fejezetben, az elkészült film felől visszaolvasva, szívderítő pontossággal mondja el, még csak értő olvasóként, a majdani *Fateless* fátumát, a mediális átfordítás kísérletének e törvényszerű kudarcát).

A könyv történetfilozófiai koncepciójának egyik alappillére a holokauszt nyelven túli tapasztalatának és az emlékezet poétikai modalitásaiban közvetített megértés nyelviségének konfliktusa. A szerző vitába bocsátkozik Hayden White retorikai

historiográfia-elméletével, melynek – és követőinek – relativizmusát csak a látszatokra fogékony felületesség vetítheti rá Kertész nyelvi székszisére, és amely, bár White maga is tudatában volt vagy tudatára ébredt az elbeszélő alakzatiság tényekkel szembeni elsőbbsége tételezésében rejlő kockázatnak (és ezért elutasította, hogy a történés valóságának tagadása hivatkozási alapként hasznosítsa metahistóriai invencióját), súlyos következményekkel billenti egy irányba „dolog” és nyelv Gadamer által mélyrehatóan elemzett dialogusát – nem engedve, hogy „a történelmi események narrativizációjuk kontrollinstanciáiként funkcionáljanak” (236). Vári György pozíciójáról a vitát részletezően végigvezető, főszöveg-értékű, hosszú 6. végjegyzet különösen áttetsző képet ad; ez korántsem elmarasztaló megjegyzés kíván lenni, hanem célzás az eszmefuttatás gazdag, végül vélhetően nehéz döntéssel jegyzetbe utasított tartalékaira. A másik alappillér Kertész Imre írásművészetének rangja az irodalmi valóságmegragadás lehetőségeinek abban a hierarchiájában, melyet a holokauszt előidézte világállapot – és ezen belül a holokausztot előidéző folyamatok történelmi, antropológiai és metafizikai rejtélyének maradandó megválaszolatlansága – hív létre. Az önteremtő nyelv történetiségére épülő irodalomelméleti szemléletmód számára e hierarchia nem értelmezhető, illetve olyan heteronóm szempontnak rendeli alá a tropológiai mozgást, amely ez utóbbi – a nem célulvű s a referenciális hozzárendeléseket kijátszó literaritás – felől nézve részlegesnek tekinthető. Vári György, ismétlem, nem tartja összebékíthetetlennek az irodalom autopoiétikus elvének egyetemességét a holokauszt egyszeri eseményében azonosítható negatív egyetemességgel, Kertésszel szólva: a lángokkal, „amelyekben minden elpusztult, amit eddig európai értéként tiszteltünk”, és amelyek nyomán „a Holocaust hosszú, sötét árnyéka az egész civilizációra rávetül” (A száműzött nyelv; az idézetek V. Gy. könyvében: 180). Könyve így adósságot is törleszt; miként az elismerőleg említett interpretációkat is gondosan mérlegelő recepciótörténeti zárófejezetből kitűnik, azokhoz a méltató szövegekhez kapcsolódva, amelyek éles figyelemmel, az esztétikai ítélőerő ritmusérzékeléssel időben felfigyeltek a *Sorstalanság* paradigmikus jelentőségére; és természetesen anélkül, hogy mintegy beteljesítve Kertész kanonizációját egyidejűleg – naiv radikalizmussal – a második világháború utáni magyar irodalomtörténet valamiféle totális revíziójára törekednék. A radikalitás, mely könyvének egyik kulcsszava – főként Kertész Imre nyelvi radikalitását jelöli, de ide érhető az értelmező hermeneutikai radikalitása is –, szilárd irodalomtörténeti hagyományösszefüggésen belül jut kitüntetett szerephez. Elegendő itt a felvonultatott analógiák összetettségére utalni, miként érzékeny recenziójában Gács Anna teszi: „a teoretikus anyag sokféleségéhez hasonlóan azok a szépirodalmi szövegek is felettebb változatosak, melyeket Vári György Kertész műveivel kapcsolatba hoz” (Élet és Irodalom 2003. VI. 16.). Ha időnként az az érzésünk támadhat is, hogy a szerző olvasatában Kertész Imre művészete a legkülönbözőbb (világ)irodalmi klasszikusok értelemajánlatainak metszéspontjában helyezhető el, magába gyűjti, a huszadik század hiteles summázatát megalkotva transzformálja és megújítja nagy elődeinek örök érvényű belátásait, e nyilván ellentmondásra is ingerlő, de megint csak a tárgyilagos cáfolat hatókörén kívül eső kanonizációs eljárásban legfőképpen a ritka tüzetességű elemző munka eredményét kell látnunk: a koncentrált olvasását, melyet – ismét Gács Annát idézve – „az tesz különösen vonzóvá és élvezetessé, hogy az irodalomról szóló értekezések többségéhez képest feltűnően ráérős és szövegközeli” (uo.). Az elidegenedett, technikai típusú szövegviszonytól eltekintve – és Várinak a megszólító szóba vetett bizalma épp ellentéte a neutrális

tudományosságnak – a szoros olvasás a szöveg és olvasó kölcsönösen megvilágosító együttélését jelenti. A hagyománylétesítő irodalmi kánonok értékconstellációja sokkal inkább egyedi mértékek, a beszédmódok interiorizációjában megtapasztalt feltétlenségek összeadódásából, mintsem művek sorának valamely „normatív esztétika akapvonalai”-hoz való igazodásából (vö. 238, 10. jegyzet) alakul ki.

Vári György megközelítésében Kertész Imre prózájának kivételes értéke, kezdeményező jellege a magyar irodalom történetében s – részint szűkebben, részint tágabban – a holokauszt irodalmának történetében abban mutatkozik meg, hogy bizonyos tekintetben megkettőzi, azaz poétikai értelemben temporalizálja, továbbviszi, belefoglalja az olvasás idejébe a második világháborúban felnyílt, illetve manifesztálódott, az Auschwitz helynévvel megjelölt, de valójában összetett eredetű és pusztító erejű, beláthatatlan kiterjedésű és mélységű civilizációs szakadék („Zivilisationsbruch” – Dan Diner) integrálhatatlanságát a rendelkezésünkre álló narratív sémákba. Úgy teszi Auschwitzot, mindenekelőtt a *Sorstalanság*ban, „negatív példázattá, a kinyilatkoztatás megerősítésének via negatívájává” (76), hogy egyszersmind kritikailag viszonyul a holokauszt „tucatirodalmának” elvárásrendszeréhez: felszámolja az egyetlen vagy végső értelem megragadását célzó nyelvi instrumentáriumot, és az areferenciális beszéd egyik lehetőségét esztétikai érvennyel kibontakoztatva nem tárgyiasító eljárással, s nem a jelölhetetlent valamely szükségképpen ideologikus alakzat uralmának alávetve – hiszen „maga a nyelv ideologikus” –, hanem annak tudatában, hogy „a Holocaust narrativizációjára egyetlen trópus sem alkalmas, ezért nem lehet nyelve”. Kertész ezért „nem kísérletezik Auschwitz adekvát cselekményformájának megtalálásával” (12), poétikáját, épp ellenkezőleg, „minden sorstulajdonító figuratív művelet hazug voltának belát(tat)ása” vezérli (71). Az összefüggések épségére és áttekinthetőségére ügyelő értelmező narratíva „defigurál(ód)ása” Kertésznél ily módon annak emlékezetét segít fenntartani, hogy Auschwitz nem válhat az európai kultúra feldolgozatlan – mert végérvényesen nem feldolgozható – metafizikai töréspontjának, szoros értelemben vett krízisének, szakadásának jelölőjéből e kultúra valamely bevált önértelmező narratívájának jelöltjévé. Jelenlétének provokációja és rögzíthetetlen jelentésének intenzitása – Vári György Paul de Man teóriájához kapcsolódó, a vizsgálódás kezdetén közölt megállapítása szerint – „a kultúra metaforikus azonosításokon alapuló illúzió”-jának elosztatása révén, egy eminensen nem láttató, hanem ironikus kontrasztjaiban hangzó (Kertész szavával: atonális) nyelv metonimikusan kapcsolódó esetlegességeinek szövegszervező elvvé történő előléptetésében és olvasói észlelésében őrződhet meg.

E prózanyelvi funkciót a legteljesebben a *Sorstalanság* juttatja érvényre. A tanulmány e főműnek számító regénnyel foglalkozik a legrészletesebben, hasonlóan Szirák Péter monográfiájához. Gondolatkonstrukciójában Szirák Kertész-olvasatának kritikája lényeges építőelem, egyebek közt amiatt, hogy Sziráknak a („hosszú”) nyolcvanas évek prózairodalmát vizsgáló, „üdvörténeti logikájú olvasattörténeté”-ben először felbukkanó „monologikusság-vád a hozzá kapcsolódó ítélettel együtt a Kertész-recepció egyik uralkodó toposzává vált”. Vári György ugyanakkor szarkasztikusan említi meg azt a párhuzamosan működő diskurzusközösséget, amely számára „csakis a disszeminatív prózán keresztül vezet az út az üdvözüléshez, és az olvashatatlanság az út, az igazság és az élet” (255–256, 146. jegyzet), ezen belül pedig, az önkorrekciónak becsületességével, szót ejt saját korábbi, „elhibázott próbálkozásá”-ról, melyben még azt remélte, hogy

„White-tanítványként bemutatva Kertészt, megmentheti őt a posztmodern prózakánon számára” (uo.), A *Buchenwald fölött az ég* alcímet viselő interpretáció viszont már szakít a későmodern monologizmus *versus* posztmodern jelentésszóródás terméketlen dichotómiájával, ugyanakkor új javaslata, amelyben a közvetlen megmutatásról való lemondás nem zárja ki a történelmi valóság beíródását az elbeszélés nyelvébe – hanem éppenséggel helyet készít számára és megnöveli etikai hatóerejét –, nem marad meg etikum és esztétikai autonómia összeférhetőségének pusztá affirmációjánál (sőt egy általa nyilvánvalóan nagyra becsült s mindannyiunk által fájdalommal hiányolt szerzőnél, Balassa Péternél épp ennek az összekapcsolásnak a következetlenségére kénytelen rámutatni [77]). A *Kaddis a meg nem született gyermekért* című regény mesteri elemzéséből megtudhatjuk, hogy a (Bahtyin inspirációja nyomán végigvitt) „polifonikus regényolvasat” a Kertész-szöveg többszólalúságát – megítélésem szerint Paul Celan poétikájával rokoníthatóan – a várakozás trópusa alá foglalja. A regénybeli „B dialogikusan megszaggatott monológja”-ban „mindvégig szóló hang” s maga a kérdéssé változott beszélő (vö. 128) nem a megszűnés, a megszakadó családtörténet és a végső jelentésről lemondó nyelv tanúja, illetve tanú-szólama. A jelentéshiány mást jelent a folytatódó és az „idegen szólam” felhangzásának lehetőségével terhes időben, mint az instrumentális jelhasználat és a meghaladhatatlan szemiológiai differencia közti ellentét kétségkívül nagyhatású nyelvelméleti modellje – fikciója – számára. Valamennyi szólam részleges érvényben tartása egy lezáratlan dialógusban (vö. 127) a poétikai vizsgálódás érdekeltségi köréből *nem* kilépő, hanem e körbe, a tanulmányból kirajzolódó szuggesztív jelentésirányt követve, nagyon is bevonható perszonális mozzanat meg- vagy kinyilvánulásának, revelatív közbejöttének elgondolhatóságát feltételezi. A saját beszéd koherenciáját szétfeszítő (vö. 126) és a „hadd merüljek el mindörökké” végletes imádságára szükségszerűen paradox választ adó – az imát intenciója ellenében megválaszoló – idegen szólam hiányának és az ismétlés zenei szerkezetével fenntartott helyének észlelése a Kertész-életmű olvasásának lehetséges teológiai implikációját erősíti fel; kimondatlanul is utalva annak a problémának egy jól körvonalazható, bár nyitott és megbizonyosodást aligha ígérő megoldására, amelyet Vári György könyvének egyik kivált tanulságos, Kertész esszéivel foglalkozó s a holokauszt kultúrává alakíthatóságának dilemmáját is feszegető fejezete talán – egyéb bölcséleti igényű résztraktátusaihoz képest – kevésbé mélyít el.

Kötetének olvasása közben nem volt hiányérzetem amiatt, hogy a monografikus munka nem tér ki Kertész Imre pályaképeinek életrajzi eseményeire és a műveket sem egyenlő mértékben tárgyalja. Az extenzív teljességre való törekvés nem mozdította volna elő az életmű irodalom- és gondolkodástörténeti jelentőségének megértését és megértetését. Annál tágasabb dimenziókat nyit meg viszont a felvetett kérdések sokszempontú végiggondolása. A „*Ki húzza a harangokat*” című fejezettel kapcsolatban sem annyira hiányról vagy hiányosságról beszélhetünk, mint inkább egy kijelölt és maradandó feladatról, melynek vázlata egy ma még legfeljebb szűk körben zajló – vagy talán el sem kezdődött –, sokrésztvevős és többféle kompetenciát mozgósító nyilvános beszélgetésben egészülhetne ki. Kertész esszéiről szólva Vári György e rövidebb írások fő témáját, az Auschwitz-„világélmény” (a szó Kertésztől származik) és az etikai-kulturális tradíció ellentmondásos viszonyát járja körül, a megközelítéshez számos kontextust idézve föl. Tanulmánya egészének érvmenetéhez híven e helyütt is az árnyalt és bármely elemében új kérdésekre nyíló gondolkodás erényét mutatja fel,

amikor – mint számos egyéb alkalommal – olyan pályatársának kijelentéséhez tesz hozzá finomító észrevételt, akinek látásmódját egyébként a sajátjához közelinek tudja. (Itt jegyezném meg, hogy a polemikus be- és elfogadás, a konszenzustól megkülönböztetett, ugyanakkor jóváhagyó megértés legékeesebb példája a könyvben a Kertész Imre gondolkodását érintő kritika, melynek tónusát – s egyúttal irodalmi szöveg és értelmező fogalmiság egyazon életművön belül is előálló, inkább termékeny mint zavaró feszültségét – az a kitétel szemléltetheti, hogy „mélységesen problematikus koncepcióból is születhetnek a *Sorstalansághoz* hasonló remekművek” [188].) Az esszék elemzője egyszerre helyesbíti Kaposi Dávid véleményét, mely szerint Kertész „nem Auschwitzot asszimilálja a kultúrához, hanem a kultúrát Auschwitzhoz” (180), valamint a *Sorstalanságban* és az esszékben egyaránt tagadja „a Holocaust kultúrába illeszthetőségét”, és világít rá arra, hogy Kertész önellentmondásba keveredik, amikor visszavonja döntő gersztusát – amint már a *Sorstalanság* sem állította e radikalitás fenntarthatóságát – , és ezt írja: „Ha a Holocaust mára kultúrát teremtett mint ahogyan ez tagadhatatlanul megtörtént és történik – irodalma innen: a Szentírásból és a görög tragédiából meríti ihletét, hogy a jóvátehetetlen realitás megszüljön a jóvátételt, a katarzist”, „Itt már – kommentálja a monográfus – (...) »az európai kultúra e két kútfeje« orientálja Auschwitz irodalmát, az, amit Kertész megsemmisülnék ítél az előző idézetben. A mondat visszaírja, reintegrálja Auschwitzot a kultúrába. Úgy tűnik, nem lehet új kultúrát alapítani, Kertész csak újraalapítani próbálhatja meglévő, érvénytelen etikai kultúránkat” (181). Az aporetikus kettősségből kivezető út kiindulópontja, maga az apória nem róható fel Kertésznek, talán csak az, hogy „az esszék nem reflektálnak e paradoxon paradox voltára” (186). Ezért is tartja a kettősséget Vári György ismétlődő fordulattal *óhatatlannak*, hiszen, még egyszer, „a nyelvet és a történelmet nem lehet leváltani” (181). A kulturális hagyomány folytonossága ugyanúgy tény, mint Auschwitz megszakító ereje, vagyis a javasolt megoldás az alapvető oppozíció, az etikai kultúra vagy másként „e tisztán morális világlátású hagyomány” (188) és a civilizációnak az újraalapításban megőrződő halálos sebe alkotta ellentét felváltása egy harmadik minőséggel; hiszen az Auschwitz fundamentumára alapozott új morál vagy akaratlanul visszahajlik a régibe, vagy saját törvénye alá helyezve, amint Szilágyi Ákos fogalmaz, „elnyeli a világot” (186). Vári György egy egész sor szerzőt vonultat fel annak szemléltetésére, hogy a fentebb körülírt apória vagy paradoxon milyen nehezen kerülhető ki, s mennyire nincs jó megoldása. Az értelmezhetetlen, hely nélküli Auschwitzra fixálódott morális emlékezet törvényező absztraktuma éppoly kevésbé képviselhető, mint az Auschwitzot magába olvasztó kultúra önelégült s végeredményben a felejtésnek engedő kiteljesedése. Ha jól értem, a harmadik lehetőség – szemben a bűnt s a Rosszat magyarázó keresztény teodícea örökségét hordozó hagyomány morális szigorával és ítélkező praxisával, de lényegi feledékenységével, a szenvedők, a mindenkori egyes ember panaszáról való megfélelkezésével is – a meggyilkoltakra, s nem csupán a tettesekre való emlékezés, a múltbeli, a jelenkori és az eljövendő névtelen áldozatok szavának meghallása. Vagyis Auschwitz tanulságát a kompassió (itt Pilinszkyt megidézve evangéliumi példával megerősített) még gyökeresebben hagyományos és új etikája, nem pedig az erkölcsi tudás (meszakítottságában is továbbélő s talán terméketlen) kontinuitása vonhatja le. A törvénytelenység és a törvény párosához hasonlóan a részvétel és az együttlés szenvedés éthosza is kettősségen alapul: utópikus mivoltát csak a végtelen bizalom, a megvalósíthatóság hübrisztét ellentételező ráhagyatkozás („az Elbeszélés szellemére”) teheti vállalhatóvá. Ebben maradéktalanul egyetértek

a szerzővel, s könyve egyik legnagyobb távlatú, a biblikus tradíciót és a modernség utáni etikai reflexiót – kiemelkedő zsidó és keresztény képviselőihez csatlakozva – közös horizontba foglaló sugallataként tartom számon. Pusztán a szigorú különválasztást vélem heurisztikus érvénye dacára is némiképp „életszerűtlennek”, legalábbis azt szem előtt tartva, hogy a keresztény tradíciónak, a teodícea zsákutcájából a poszt- (és pre-)dogmatikai szolidaritás-etika felé való elindulás imperatívusza mellett, a társtettséghez vezető hittörténet morális összetevőit és konzekvenciáit is fontolóra kell vennie, s hogy ebben Kertész radikális prófécija, feloldatlan kultúraelméleti kérdéseivel együtt is, felbecsülhetetlen segítséget nyújthat. Az áldozatok személyes számontartásának kultúrateremtő pedagógiai és spirituális feladata nem tekinthet el dolog ismeretétől, mely morális ismeret és önismeret, tehát az ítéletalkotás képessége is egyben. Más kérdés, hogy e képesség miként fejleszthető olyan készséggé, amely elhatározottan különíti ki magából az ítélezést.

Befejezésül és az irodalomtörténethez visszatérve: a Máté-evangélium 25. fejezetére, a „megalázottak és megszomorítottak” ítéletére való hivatkozás összekapcsolása a Pilinszky-líra Auschwitz-tapasztalatával nemcsak Kertész és Pilinszky gondolatvilágának a különbségek ellenére kölcsönös karakterét emeli ki – Kertész *Stockholmi beszédével* részint összhangban –, hanem azt a vélekedést is új szemponttal árnyalja, hogy Pilinszky krisztológiai értelmezést adna Auschwitz eseményének azzal, hogy „a megfeszített Jézus történetének magyarázó sémáját illeszti rá” (189). Ez annyiban igaz csupán, amennyiben a tömegesen meggyilkolt emberek Pilinszky-nél nem a keresztény igazság metaforái. A viszony feltehetőleg inkább metonimikus: a „jelölők” különbségén és érintkezésén, felcserélhetetlenségén és közelségén alapul.

Vári György doktori értekezését *summa cum laude* minősítéssel ajánlom elfogadásra.

Dr. Mártonffy Marcell
egyetemi adjunktus
PPKE BTK

**Vélemény Vári György: *Kertész Imre. Buchenwald fölött az ég* című doktori
(PhD-)értekezéséről**

Az örvendetesen gazdagodó Kertész-recepcióban semmi sem kívánatosabb, mint az életmű újabb és újabb tüzetes vizsgálata, eddig szóba nem hozott kontextusokkal való összekapcsolása, a máris bizonyos mértékig klasszicizálódó, másfelől nem egyszer instrumentalizálódó, léhaságba aláhanyatló, publicisztikussá váló Kertész-interpretáció méltó dinamizálása. Vári György kitűnő monográfiája éppen erre az igényes és szerteágazóan nehéz munkára vállalkozik: a Kertész-recepció összegző megmérését végzi el, nagy vitakedvvel és avatott, ritka bátor érveléssel, miközben ötletek, értelmezési ajánlatok egész sorával igyekszik megújítani, újrarajzolni az első magyar irodalmi Nobel-díjasról kialakított képet. Elmondhatjuk, hogy Vári György monográfiája kivételesen alapos és üdítően leleményes munka, amely bizonyítja, hogy szerzője nemzedékének kiemelkedő irodalmára. Olyan értekező, aki életműveket, nagyobb időtávlatokat, szerteágazó történelmi és kulturális jelenségeket képes egységben látni. Olyan kimondottan polemikus kedvű értelmező, aki nem egyszer e sorok írójának véleményét is vitatta, üdvösen árnyalta, szigorú tekintettel fazonírozta. Ha szabad ezt most szóba hoznom: a Kertész Imre életművéről szóló két monográfiáról megállapíthatjuk, hogy ritkán tapasztalható értelmezői kölcsönösségben, nem kockázatos kijelentem: egymást segítő diszkusszióban születtek. A *Buchenwald fölött az égről* ekképpen azért is nehéz bíráló véleményt alkotnom, mert szerzője nem egyszer saját álláspontom *másikat* fogalmazta meg, olyan Kertész-értelmezést létrehozva, amelyikkel – ha nem is minden vonatkozásban értek egyet – ám mindenkor akceptálhatónak és jelentős gondolati teljesítménynek tartok. Ennek is köszönhető, hogy e bírálat megfogalmazásakor szerencsés helyzetben tudhatom magam: nagy hadszínterű nehéz ideológiai csörték helyett izgalmas részletkérdésekkel foglalkozhatom, amolyan boldogító filológiai szözmötöléssel.

Az arányos terjedelmű, példásan tagolt, könnyen áttekinthető könyv tíz nagyobb fejezetre oszlik. Vári György a leghosszabb, első fejezetben a *Sorstalanságot* elemzi, majd *A kudarc*, a *Kaddis*, *Az angol lobogó*, a *Jegyzőkönyv*, a *Gályanapló* és a *Valaki más* tüzetes vizsgálata következik. Ezután összefoglaló fejezetet olvashatunk Kertész Imre esszéiről, majd a *Sorstalanság* filmforgatókönyvéről készült bírálatát adja közre a szerző, végül pedig áttekinti e nagy hatású könyv recepciójának történetét. A művek kiválasztása és a vizsgálódás irányának kijelölése egyaránt jó érzékre vall. A „trilógia”, valamint a *Gályanapló* kiemelése joggal követi hűen a kilencvenes évek fogadtatástörténetének mérvadó irányát, *Az angol lobogó* tüzetes elemzésével pedig bizonyítani képes, hogy ez az elbeszélés Kertész elsőrangú

művei közé tartozik. A *Valaki másról*, az esszékről és a forgatókönyvről szóló fejezetben viszont megsokasodnak a bíráló megjegyzések: az értekező ezeken a helyeken – ismét csak a megbízható minőségérzekről tanúbizonyságot téve – meggyőzően utal a színvonalhanyatlás jeleire. Ami a vizsgálódás szempontjait illeti: az értekező az első fejezetben elsősorban a narratív identitás diskurzusára támaszkodik, a többi fejezetekben pedig legtöbbször és mindenekelőtt komparatív távlatú elemzésekre adja a fejét. Irodalmi szövegekről tett megállapításait formai (elsősorban narratológiai) és műfaj történeti vizsgálódásokkal alapozza meg. A szövegek megalkotottságára vonatkozó megjegyzéseket többnyire arányosan kapcsolja össze a művekben megfogalmazódó világgépi-ideológiai referenciák kritikus számbavételével. Vári a komparatív és diskurzus-elemzések során olyan szempontokat érvényesít, melyek eddig még hiányoztak a megelőző értelmezésekből, vagy éppenséggel kiaknázatlanok maradtak. Olyanokat, amelyek egyenként is derekas (mondhatni: tudományközi) munkára ösztönözhettek, gondoljunk csak a narratív identitás lélektani, bölcséleti és antropológiai távlataira, vagy a zsidó-keresztény kultúrtörténeti összefüggések teológiai és irodalmi kölcsönviszonyára. A könyvnek nem következetlensége, hanem inkább erénye az applikált szempontrendszer üdítő változékonysága. A Vári által alkalmazott alapszempontokkal, melyek egyébként nagyrészt egybeesnek a bővülő Kertész-recepcióban már dokumentált olvasási ajánlatokkal, nemigen lehet vitám, legfeljebb a módszertani megfontolásokhoz kötődő elemző távlattal és az argumentáció menetével kapcsolatban tennék néhány megjegyzést.

A történelem angyala című, a *Sorstalansággal* foglalkozó első fejezetről méltán állítható, hogy a kötet legkidolgozottabb szakasza. De még itt is megfigyelhető az érvelés helyenkénti megtorpanása, óvatlansága, a megfogalmazás és a szöveggondozás henyesége. Kezdjük az előbbivel. Az itteni érvevezetés alapja a narratív identitás diskurzusa, az önazonosság és a történetalkotás készségének összekapcsolása. Vári a fejezet elején Hayden White-ot választja vitapartnerül, amikor a holokauszt legitim narrációjának megalapozhatóságát érinti. A kérdésfelvetés teljességgel adekvát, hiszen a *Sorstalanság* fogadtatásában mindvégig fontos szerepet játszik a legitim történetmondás (cselekményséma, stílus, hangnem stb.) dilemmája. Ám nagyon úgy fest, hogy Vári némiképp leegyszerűsítve értelmezi White-ot, amikor azt írja a (kis túlzással fejezetnyi hosszúságú) 6. jegyzetben, hogy „White viszont sokszor épp azt állítja, hogy az események semmilyen szinten sem szólnak bele saját narrativizációjukba, sőt, éppenhogy ez a legfontosabb tézise.” (233.) Mindjárt megkérdezhetnénk, hogy miről is van itt szó: „sokszor” állítja ezt és máskor nem, vagy pedig csak ezt állítja és ezért „ez a legfontosabb tézise.” Messzire vezetne, ha az első állítást

akarnánk görcsö alá venni. A második vélekedésre viszont azt mondhatjuk, hogy White nem pontosan ezt állítja, pl. amikor Michelet-re, illetve Tocqueville-re hivatkozva a tények szelekcióját hozza szóba (*A történelmi szöveg mint irodalmi műalkotás*, in *A történelem terhe*, 75-77.), azt feltételezvé, hogy az esemény mint tény kölcsönös relációban van a narrativitással, amennyiben a történeti elbeszélést narratív sémák prefigurálják, s ezek már eleve megszabják a releváns tények szelekcióját. Az esemény és elbeszélés közötti kölcsönösség tehát azt jelenti, hogy az eseményt a narratíva, a narratívát pedig az esemény konstituálja. Ez kényszerítő erővel következik White-nak a történelem és az irodalom összeszövődéséről alkotott elképzeléséből. Hasonló nézetet képvisel egyébként esemény és elbeszélés relációjáról Reinhart Koselleck (*Vergangene Zukunft, Elmúlt jövő*) és Hans Robert Jauss (*Probleme des Verstehens*) is. Ezzel együtt Vári joggal állapítja meg, hogy White-nak nincs valódi érve a holokauszt relativizálásával, s általában is a történelemtől szóló bizonyos elbeszélések illegitimitásával szemben. Ám ennek vélhetően nem az az oka, amit az értekező feltételez, hanem inkább az a súlyos nehézség, miszerint formalista-strukturalista nézőpontból képtelenség valamely elbeszélés legitimitásáról dönteni. S minthogy – a hermeneuta történész Koseleckkel szemben - White-nál hiányzik az értelmező hagyományba való szükségképpen bennefoglaltságának távlata, ezért nem is láthatja be a hatástörténet legitimációs erejének jelentőségét, vagyis azt, hogy nem minden elbeszélés hat, nem minden elbeszélés marad érvényben, vagyis *nem minden* (elbeszél) vélemény egyként vélemény. Éppen ezért a holokauszt-relativizálókkal szemben nem éppen White-ra érdemes támaszkodni, hanem a mérvadó történelmi elbeszélésekre.

Ám ettől még például a *Sorstalanság* értelmezésében kimondottan meghatározó szerepe lehet a már White-nál is szóba hozott esemény (tény) és elbeszélés (struktúra) kölcsönviszonyának. Abban a vonatkozásban is, ahogy erre a nevezetes 6-os jegyzet kitér: vagyis hogy lehetséges-e a holokausztot a maga egyediségében, mondhatni: eseményszerűségében értelmezni (234-235.)? Lehet az egyediséget deklarálni, mint ahogy azt számosan teszik, lehet a vészorszakot „történelmen kívülinek” tekinteni, mint ahogy azt roppant ellentmondások árán például Heller Ágnes szokta tenni, ám az eseményszerűség mérvadó értelmezései beláttatják, hogy valamely dolog csak egy másik dolog (kontextus) közbejöttével nyerhet bármiféle jelentést. Nota bene: a *Sorstalanság* éppen ennek az eseményszerű megértésnek (és megérthetetlenségnek) a példázata – ahogy erről Vári György is többször említést tesz. A holokauszt az európai kultúra megszakadása (elborzasztó folytonosságokat is magában hordozva), s a róla való beszéd mégsem kerülheti meg e kultúra beszédformáit, értelmezési (hasonlítás) mintáit: a kulturális integrálást. S magában a

*Sorstalanság*ban is megfigyelhető az esemény eseményszerűsége, vagyis az a jellemzője, hogy nem lehet rá felkészülni, hogy nem lehet egyidejűleg megérteni, vagyis – sommásan fogalmazva -, hogy nem lehetséges elsődleges tapasztalat (Koselleck: *Az emlékezet diszkontinuitása*), hogy a „közvetlennek” vélt történelmi tapasztalat nagyon is közvet(ít)ett (vö. 12. lap), hogy az esemény szükségképpen diszkontinuus (Karl Heinz Bohrer: *Das absolute Präsens*), s hogy a tapasztalat együtt jár önmaga lehetetlenségével (Derrida: *Force de loi*).

Ez utóbbi szempontrendszer Vári azonban néhány oldal után – lényegében kiaknázatlanul - maga mögött hagyja, pedig a *Sorstalanság* narratív és diskurzív megalkotottságában mindez alapvető szerepet játszik. A továbbiakban az értekező a kényszeridentitás regénybeli alakulástörténetét taglalja, egyrészt a Köves Gyurinak följánlott, vagy rákényszerített sors-narratívák, másrészt az alakzatcserék (metonímia, metafora, szinekdoché) vizsgálatával. Bár ez az elemzési sor a legkimunkáltabbak közül való, itt is érzékelek olykor némi önkényességgel vegyes egyszerűsítést, fogalmazásbeli óvatlanságot. Vegyünk egy példát: „Lajos bácsi tulajdonképpen rokoni tekintélyénél fogva felszólítja Kövest, hogy legyen szíves elgázosításának kísérletében lehetőségeihez képest minél hatékonyabban közreműködni, mert így van rá remény, hogy jó magatartásával némi közösségére is átháramló dicséretben is részesülhet a jólneveltségre köztudomásúan fogékony magyar csendőrség vagy az SS részéről.” (18.) Nem nehéz észrevenni az idézett passzusban az értekező keserű iróniáját, melyet egy történelmi szituáció borzalmas csapdahelyzetének revelatív leleplezéseként teljes mértékben akceptálni lehet. Az idézett pár sor azonban nem interpretáció, hanem inkább *paródia*, amennyiben Lajos bácsi szavait Vári úgy lépteti ki saját kontextusából, hogy éppen az eredetivel ellentétes szándékot tulajdonít neki. Lajos bácsi tévedését ugyanis az utólagosság távlatából nem nehézség belátni, csúfondáros megidézése viszont azért indokolatlan, mert ennek az utólagosan belátható tévedésnek éppen a jelenbeli jóhiszeműség a legfontosabb jegye. Az ehhez hasonló „túlinterpretálások” („gyilkos és áldozat végső soron egy csapatban játszik” /13./; „Az első szerkezeti egységben Köves »tréningezik« a koncentrációs táborra” /32./; „Ismét bebizonyosodik, hogy gyilkos és áldozat ugyanannak az illúzióknak fenntartásában érdekelt, hogy rutinosan dolgoznak együtt a zsidók a németekkel saját meggyilkolásuk ügyében.” /35./) azért feltűnőek, mert arra utalnak, hogy Vári helyenként „elfeledkezik” a *Sorstalanság* egyik legfontosabb hatásösszetevőjéről: a *kettős távlat* létrejöttéről. A regény első mondataitól kezdve nem lehet attól eltekinteni, hogy az elbeszélő (és a szereplők) helyzetértelmezését és észlelési rendjét olyan séma vezérli, amelyben nincs helye az üldöztetés valóságos mechanizmusainak. A műben meglehetősen

gyakori a mese- és regényhősökre való hivatkozás, ami rendre a hasonlóságban rejlő különbségre, a hasonlítás csapdájára, a megértés korlátjaira hívja fel az olvasó figyelmét. Az előzetesen rendelkezésre álló tapasztalat, tudás és műveltség, valamint egy különlegesen szélsőséges élethelyzet közötti drámai távolságra. A főhős (és a többi üldözött) kiszolgáltatottságának mértékét Kertész az elbeszélés megszervezésének módjával is hangsúlyozza, amennyiben a regény első felében *naplószerű* távlatot alkalmaz. Vagyis az elbeszélő azt a látszatot kelti, hogy az eseményeket akkor, vagy közel akkor jegyezte le, amikor azok történtek. Az elbeszélés nem teremt lényeges távolságot az elbeszélés ideje és az elbeszélő között, a szükségképpen utóidejű elbeszélés jelenidejűséget *színlel*, a főhős-elbeszélő nem rendelkezik az utólagos tudás rendező-átszerkesztő elveivel, az elvárás és a tapasztalat közötti szakadék utólagos áthidalásának képességével. Ezzel áll összefüggésben a „regény egyik lényeges tulajdonsága, hogy noha mindent egyetlen nézőpontból láttat, az elbeszélő egyáltalán nincs eszményítve, az olvasó mintegy mögé lát.” (Szegedy-Maszák Mihály: *A kívülálló és az érintett: a megértés iróniája* in *A megértés módozatai: fordítás és hatástörténet*. Budapest: Akadémiai, 2003, 129.) A regénybeli „színlelt” jelen idő használata mintegy kikapcsolja az utólagos tudás távlatát: a főhős a maga esendő megtévesztettségében és kiszolgáltatottságában avatódik be Auschwitz soha nem tapasztalt világába. Az olvasó így módon ironikus hatás lehetőségét magában hordozó kettős távlatot nyer: egyszerre láthatja az üldöztetés mechanizmusát színről színre és érvényesítheti az utólagos ismereteit. Ha azonban csak az utóbbit érvényesíti, az azzal a veszéllyel jár, hogy a szöveg fölé kerekedik. Magának Köves Gyurinak a „beavatása, »nevelődése» átlépés a kívülálló helyzetéből az érintett helyzetébe, s ezáltal a megértésben rejlő iróniát juttatja kifejezésre: a főszereplő egyszerre megfigyelő s megfigyelt.” (Szegedy-Maszák, i. m. 132.). A „fokozatosság tapasztalatától” és az olvasói távlat megkettőződésétől való eltekintés talán azzal hozható összefüggésbe, hogy Vári a narratív identitás applikációját többnyire nem kapcsolja össze a regény *narratológiai* (naplószerűség, kvázi-jelenidejűség) és *diskurzív* megalkotottságának (a közvélekedés idézése, citátumok kontextusváltása, hangnem, szóhasználat) vizsgálatával. A fokozatosság és a távlat-kettőződés ugyanis az előbbi, a fanyar irónia pedig jórészt az utóbbi folyamánya.

Innen nézve nemigen a véletlen műve az sem, hogy az olvasó lehetséges távlatának és az iróniának első fölemlítése az 55. oldalon található. Vári aztán a 71. oldalon hivatkozik Paul de Man *Az olvasás allegóriái* című tanulmányára, de meggyőző szövegelemzést nem társít hozzá, s így végső soron nem sokat tudunk meg tőle arról, hogy milyen értelemben is ironikus a *Sorstalanság*.

A fejezet fontos észrevételei közé tartoznak viszont a *komparatív* vizsgálódások eredményei. A Tadeusz Borowskival való jó érzékű összehasonlítást utóbb magam is megszívleltem, amikor korábbi Kertész-életművázlatom fölszínes tévedését korrigálva – és Spiró Györgyöt áttételesen megkövetve - a monográfiámban már igyekeztem tüzetes elemzést adni a hasonlóságokról és különbségekről. A másik fontos párhuzam Vári könyvében a 7. fejezet buchenwaldi zárlatának és a *Háború és béke* híres austerlitz-i Bolkonszkij-jelenetének összevetése. Ez az egyébként revelatív, jóllehet csöppet kifejtetlen elemzés némely pontokon biztosan továbbbármálható lenne, megint csak a szöveg (Vári által is többször emlegetett) „igényéhez” való nagyobb ragaszkodással. Lévén, hogy magam csak nehézkesen olvasok oroszul, ezért itt csak azt bátorkodnám jelezni, hogy nagyon is fogas kérdés, hogy miféle „üzenet” jut el Köveshez a buchenwaldi eget kémelve, de ha a szószerintiséghez jobban ragaszkodunk, akkor mégis csak azt mondhatjuk, hogy a Vári által oly euforikusan emlegetett „eufóriának” nem látni nyomát a *Sorstalanságban* (1975-ös kiadás 207-208. lap)! A „szeretnék kicsit még élni ebben a szép koncentrációs táborban” kijelentés nem ekkor, hanem később, a táborbeli hétköznapi „tevés-vevés” szemlélve hangzik el, alighanem inkább keserű iróniával, mintsem önfeledt jókedvvel (211.). Az összevetés mindazonáltal nagyon is indokolt, mert Gyuri rabéletének kedvező fordulata és Andrej herceg újjászületésének – különbözőségükben is hasonló – szcénája több szempontból is kiaknázható. S itt legfőképpen arra lehet az olvasó kíváncsi, hogy a jelenet elemzésekor milyen lépésekben igazolja az értekező a két jelenet egybevetetőségét. Ebből a szempontból viszont hagy némi hiányérzetet a disszertáció itteni okfejtése. A következő igencsak talányos passzust olvashatjuk a *Sorstalanság* 207. lapján: „Mindamellettt helyel-közzel meg-meghasadozott, itt-ott váratlan rés, fényesebb lyuk is keletkezett egy-egy futó pillanatra benne, s ez olyan volt, mint valami mélység hirtelen sejtelve, amelyből ilyenkor (sic!) mintha egy sugár vetülne odafönnről rám, egy gyors, fürkész tekintet, egy meghatározhatatlan színű, de mindenesetre kétségkívül világos szem – némiképp egy kissé az orvoséhoz hasonló, aki elébe egykor, még Auschwitzban kerültem.” Nem kertelek kijelenteni, hogy némiképp kifejtetlennek érzem Várinak azt az interpretációját, amely az 55. jegyzet perfekciójával zárul: „Az égi jel az auschwitzi szelektálóorvos tekintete.” Itt valószínűleg aprólékosabban kellett volna eljárni, annál is inkább, minthogy Kertész szövege többértelműbbnek látszik annál a végső soron leegyszerűsítő megfeleltetésnél, amivel Vári György elemzése szolgál. Köves Gyuri szövegében ugyanis az ég önkéntelen szemlélése a jellé válás lehetetlenségének paradoxonát sejteti (a „mint valami mélység hirtelen sejtelve”, mint a jellé válás lehetetlenségének jele), s ilyenként a *Sorstalanság* valóban radikálisan más világtapasztalatról számol be, mint az orosz

író műve. Ugyanakkor a passzus zavarba ejtő összetettségét jól mutatja, hogy kétféleképpen érthető: Köves Gyuri reális látványaként és víziójaként egyaránt. Az előbbi esetben a csenevész (nap)sugár és a „gyors, fürkész tekintet” mondatbeli egymásutánisága nem megfelelést, hanem egyszerű időbeli egymásutániságot jelent: Gyuri szemébe süt a nap, majd (kitakarva a napsugarat) szemébe néz egy tekintet, amely - a jelenet kontextusából következően – életjelet kutat rajta. (Ezt a változatot erősíti, hogy néhány sorral lejjebb, Gyurit, mint még életben lévőt, megmozdítják és kordéra rakják. Előbb még azonban szemügyre veszi a közvetlen mellette lévő fejeket, tárgyakat, testeket.) Ez a tekintet a hasonlóság alapján – és oly jellemző módon - Gyurit a szelektáló orvosra emlékezteti (szó szerint nem azt mondja, hogy az ő tekintete, hanem ahhoz hasonlítja: „némiképp egy kissé az orvoséhoz hasonló, aki elébe egykor, még Auschwitzban kerültem.”). A második esetben Gyuri vizionál: szemléletében egybemosódik a napsugár és az orvos tekintete. Ezt az értelemlehetőséget erősíti a szűkebb részlet néma vizualitása, vagyis az, hogy Gyuri tudatállapota vélhetően módosul: csak később figyel fel hangokra és elveszíti az időérzékét. A hasonlítás mindkét esetben megtörténik tehát, de némiképp eltérő jelentésárnnyalattal.

A számos fontos megállapítást tevő *Sorstalanság*-fejezettel, illetve jószerével az egész értekezéssel kapcsolatban kénytelen vagyok még egy aggályomat szóba hozni. Ami az idézetek pontosságát és a szöveggondozást illeti, akar módi, akar ásatag, nem félem meggyónni, hogy Vári irigylésre méltóan lendületes stílusban megírt könyve sajnos roppant mód slendrián. Az elütési hibákat nem volt érkezésem összeszámolni, vannak oldalak, ahol a szóismétlések száma is bántóan sok, de ami különösen aggasztó, hogy némelykor a regénybeli citátumok sem pontosak. A 46-47. lap fordulóján Vári hibásan idézi a csendőr szavait; az 58. oldalon az „Itt ismerkedtem még meg...” kezdetű citátumban szám szerint 8 hiba van (szavak maradtak ki, vagy cserélődtek el); a 61. oldalon a „vagyis hát itt volt a testem...” kezdetű idézetben pedig ötre rúg a pontatlanságok száma.

A bűnössé válás eseményszerűségét példázó *A kudarc* elemzése korrekt érvevezetésű: Vári leginkább a művek közötti komparáció alkalmazásánál érzi magát elemében. A Semprunhoz, Camus-höz és a kafkai parabolához való hasonlítás mind telitalálat: megfontolandó szempontokkal gazdagítja ennek a szintén igencsak talányosan összetett regénynek az értelmezését. *A sírásó nagymonológja* című fejezet a *Kaddis* példásan rétegzett elemzését nyújtja. Az interpretáció kiindulásaképpen Vári György e sorok írójának egy korai, igencsak hamvas írására és későbbi *Kaddis*-értelmezésére hivatkozik. Mindkettő esetében joggal bírálja a sommás és könnyen félreérthető fogalmazást. Vári elemzésének itteni kulcsmozzanata Bahtyin híres Dosztojevszkij-értelmezésének figyelemreméltó applikációja.

A *Kaddis* legfontosabb irodalmi teljesítménye a korrekciós, repetitív, idézetmontázsos elbeszélői szöveg megszervezése. Vári meggyőzően érvel amellett, hogy ennek a „hangnak” a megformálásában nem kevés szerepet játszik az idegen szöveg állandó közbejötté, kitérítő, stimuláló hatása, sommázva: a Bahtyin által emlegetett polifónia. Minthogy Kertész könyvében a szereplői távlatokat egy nyilvánvalóan fölérendelt pozícióban lévő elbeszélő kontrollálja, ezért nem olyan erővel érvényesül a távlat-sokszorozódás, a „többhangúság”, mint mondjuk *A Karamazov testvérekben*, vagy akár a *Zord időben*. Éppen ezért a nagy orosz író műveinek bahtyini kommentárjai közül a leginkább azok a megállapítások jöhetnek kapóra a *Kaddis* elmélyült értelmezéséhez, amelyek a *Feljegyzések az egérlyukból* című regényhez kötődnek. De hogy Kertész műve mégis jó néhány értelmezőben az esszéregényszerűség - kissé valóban megtévesztő - benyomását keltette, az nem pusztán eltévelyedés. Vélhetően abból fakad, hogy a narrátor hol regényalaként, hol meg kvázi-szerzőként mutatkozik, s a sűrűn felbukkanó szentenciák, verdiktek, ismétlődő citátumok miatt a szöveg a regény és az értekezés határmezsgyéjén mozog. Nem szabad ugyanakkor arról megfeledkeznünk, hogy a *Kaddist* a *Feljegyzésektől* nagymértékben megkülönbözteti, hogy előbbi szövegalkotása *idézetmontázsos*, az utóbbié viszont nem. Az értekezésszerűséget a Vári által joggal előtérbe vont „polifónia” roncsolni látszik (s alighanem ehhez hasonló funkciót töltenek be a nyelvbe való átírásnak ellenszegülő „képek”, pl. „egy kopasz nő ült a tükör előtt, piros pongyolában”) ám korántsem biztos, hogy ugyanebbe az irányba hatnak a citátumok ismétlődései is. Nagyon is elképzelhető, hogy a citátumok (pl. Celan: *Todesfuge*) szelekciós elvének és az idézetek nem túl változatos értelemfunkciójának – Vári elemzésében jószerevével elmaradt - vizsgálata szerint a szövegmontázst (a *másolás* manővereit) itt kimondottan nagy *ellenőrzöttség* irányítja. (Éppen ezért kellett vitatnom máshol a Thomas Bernhard-féle szövegalkotási attitűddel való összevetés produktivitását.) Nobel-díjasunk írásművészetében ugyanis valóban nem kis szerepet játszik a polivokálitás, s helyenként az idézettechnika, ezzel együtt a mégis jellemzőbbnek mondható nyelvi-stiláris *homogenitás* az elbeszélői szövegek és perspektívákat rendre összekapcsolja (esetenként „összegzi”), s ez legalábbis indokoltá teheti, megerősítheti Kertész műveinek *példázatos* értelmezhetőségét. A *Sorstalanságban*, *A kudarcban*, a *Kaddisban*, *Az angol lobogóban*, a *Jegyzőkönyvben* és a *Felszámolásban* ennek akár meghatározó szerepe is lehet, de a két naplóregényben sem elhanyagolható az integratív jegyeket is mutató jelentésszerkezet. S ebben például az egzisztencialista színezetű motívumoknak (pl. az önnön értelmétől idegen szubjektum – hol ironikus, hol tragikus – tapasztalatának, a mindenre kiterjedő értelemhiánynak és az inautentikus létezés elutasításának) feltűnően nagy jelentősége van.

Ami Vári Kertész-monográfiájának további fejezeteit illeti: azokban megbízható minőségérzékkel és okosan elemzi a *Jegyzőkönyvet*, a *Gályanaplót*, a *Valaki mást* és az esszéket. Mindahányra igaz lehet, hogy a beszélő önmegértési kísérletei jószerével mindig szöveginterpretációs eseményként ábrázolódnak, vagyis az identitás mint probléma itt látványosan jelzi önnön textuális kondicionáltságát. Éppen ezért e művek elemzésének szubtilitását alighanem még inkább fokozhatta volna, ha Vári György az itteninél nagyobb hangsúlyt fektet a bőségesen előforduló citátumok és kommentárjaik értelemfunkcióbeli módosulásainak elemzésére. Hajlok arra, hogy némiképp fölszínesnek tartsam pl. a *Gályanapló* Márai-hivatkozásainak elemzését (161-163.) vagy a Kertész-féle nyelv- és (főként) ideológiakritikai elképzelésnek Nietzsche nyelvfelfogásához való hasonlítását (165.). A *Valaki másról*, majd az esszékről szóló fejezet értékítéleteit kimondottan akceptálhatónak tartom, ám úgy érzem, hogy ezek indoklásában Vári szintén viszonylag kevés szempont érvényesítésével, túlzottan sietősen, sommásan járt el. A *Sorstalanság* esetében a regény és a forgatókönyv összehasonlításánál Vári jó érzékkel utal a távlatmódosulás kulcsmozzanatára (ezt az adaptáció relatív kudarca is visszaigazolni látszik), ugyanakkor az ilyen összehasonlításból adódó lehetőségekkel, így a film és az irodalom mediális különbségeinek kiaknázható számbavételével adós marad.

Ám ezt az irodalmi kutakodással járó örök és fájdalmas kiteljesíthetetlenséget is számításba véve elmondható, hogy Vári György disszertációját elmélyült irodalomtudósi érdeklődés, a Kertész-életműben és a 20. századi történelemben megbúvó kérdések nemcsak helyes, de elkötelezett, e kérdéseket sajátta lényegítő megválasztása és avatott megválaszolása hívta életre.

Mindezeket tekintetbe véve Vári Györgynek a PhD-fokozat – summa cum laude minősítéssel való - odaítélését melegen támogatom.

Debrecen, 2006. január 18.

Dr. Szirák Péter
habil. egyetemi docens

Válasz az opponensi véleményekre

Mindenekelőtt nagyon szeretném megköszönni bírálóim rendkívül alapos, megokolt és összességében elismerő véleményét.

Mártonffy Marcell megtisztelő bírálatára reflektálnék először, mert az ő elismerésében kevesebb a fenntartás, mint Szirák Péterében. Mártonffy két ponton fogalmaz meg kritikai megjegyzéseket munkámmal kapcsolatban. Az első esetben azt jelzi, hogy felmerülhet a túlinterpertáció gyanúja művemmel szemben, mintha azt állítanám, hogy a kertészi kultúrkritika képes mérlegre tenni, folytathatatlanak ítélni vagy megújítani a teljes modernitás avagy éppenséggel a zsidó-keresztény-görög európai kultúra bábeli könyvtárát azon a törésponton, amit ebben a szerteágazó nagy elbeszélésben az Auschwitz-esemény jelöl. „Ellentmondásra ingerlő“ a bírálat szerint, hogy „időnként az az érzésünk... támadhat, hogy a szerző olvasatában Kertész Imre művészete a legkülönbözőbb (világ)irodalmi klasszikusok értelemajánlatainak metszéspontjában helyezhető el, magába gyűjti, a huszadik század hiteles summázatát megalkotva transzformálja és megújítja nagy elődeinek örök érvényű belátásait“, egyszóval, hogy a szöveg olyan középpontja lenne a század vagy a modernitás irodalmának egyáltalán, amin „minden“ keresztülfut és ezáltal átalakul – ez az állítás pedig, túl azon, hogy súlyos aránytévesztéssel igen-igen erősen túlolvassa, túlinterpertálja a regényt (ezt a másik bíráló is kifogásolja), homogenizálja is azt az irtózatoss kiterjedésű, beláthatatlan kultúrális hagyományt, amelyről úgy véli, hogy a könyv egyetlen gesztusával eltörli vagy átalakítja.

Elemzésem azért, hogy erős állítását megfogalmazza, mindig reprezentatív szövegeket választ, olyanokat, amelyekre kultúránk egy-egy központi mitológemája, nagy elbeszélése alapul. Az Odüsszeia, az egyiptomi kivonulás története vagy a tékozló fiú parabolája olyan hazatéréstörténetek, amelyek a modernitás legfontosabb megalapozó történeteiként is elbeszélhetőek és az Auschwitz-esemény éppen ezeket a nagyelbeszéléseket teszi kérdéssé, leplezi le. A monográfiának ez az állítása valójában nem több, mint egy jól ismert és kétségkívül igaz közhely megisméltése arról, hogy Auschwitz civilizációs törés. A szöveg voltaképpen alig is állít többet ennél a közhelynél, de nem is az Auschwitz-esemény megértéséhez való közvetlen hozzájárulást tekintette feladatának, hanem a Kertész-szövegek ezzel kapcsolatos álláspontjának megértését. Ennyiben nem túlinterpertációról van szó, hanem egy töréspont láttatásáról, annak szemrevételezéséről, amit a szöveg tud erről a töréspontról, még ha tagadhatatlan is, hogy a dolgozatom elsősorban erre a szakadás-tapasztalatra koncentrált és arra, hogyan látszik innen ez a hatalmas, szövevényes hagyomány.

Kertész regénye az Auschwitz utáni világállapotot teszi mérlegre, nem elkerülhető az, hogy globális kijelentéseket tegyünk vizsgálata közben. Világos, hogy ez a perespektíva nem alkalmas arra, hogy a szakadék túloldalán húzódó „területeket“ a maguk rendkívüli „domborzati“ összetettségében, változatosságában mérje fel.

Mártonffy Marcell másik bíráló megjegyzése azt kéri számon e sorok szerzőjén, hogy – Kertész esszéit bírálva - a teodicea moralista, a bűnre koncentráló, a teremtés rendjét a bűn ellenében, a bűnt megértve igazolni próbáló (ha az „adott“ világban nem lehetséges, akkor legalább normatívan, a bűnnel a Törvényt szembeállítva) gondolkodói teljesítményeit, leértékeli egy „pre és posztdogmatikus“ kompassió etika nevében, amely a szenvedés –imperativikus értelemben vett – megmagyarázhatatlanságát, igazolhatatlanságát állítja. Mártonffy érvelése szerint ez az erőltetett opozíció problémás, hiszen „az áldozatok személyes számontartásának kultúrateremtő pedagógiai és spirituális feladata nem tekinthet el dolog ismeretétől“, a bűnösség mértékének megismerésétől és megvallásától, „mely morális ismeret és önismeret, tehát az ítéletalkotás képessége is egyben. Más kérdés, hogy e képesség miként fejleszthető olyan készséggé, amely elhatározottan különíti ki magából az ítélkezést“. Természetesen maradéktalanul egyetértek Mártonffyval, könyvemben – bár kicsit meggondolatlanul, túlzott hévvel, retorikussággal, pátosszal – én is kiegészítésről szóltam, nem állítottam, hogy a megértés erőfeszítései, a bűnösökre, motivációikra, a történeti események átlátására irányuló munka és az ettől elválaszthatatlan önvizsgálat, mely egy közösség – az egyházak, a magyar, a német nemzeti közösség stb – kollektív identitását elbeszélő narratíva folytonos újraírását, önkerrekcióját teszi lehetővé, helyettesíthető volna a részvét etikájával. „Csakhogy ha bevesszük a mítoszba a botrányon kívül, azok kívül, hogy hatmillió embert meggyilkolhattak azt is, hogy hatmillió embert meggyilkoltak, ha az elbeszélés szelleme nem csak a szerződésszegőket, Káint, Ahasvérost, Torquemadat, Hitlert és Sztálint“ tartja számon, hanem egyenként Auschwitz névtelen áldozatait is, akkor nem juthatunk el soha a jóvátételhez, a földi kegyelemhez“.

Csak azt állítottam Paul Ricoeur nyomán, hogy a teodicea hagyományának távoli leszármazottja Kertész esszéisztikája, egy olyan hagyományé, amelyben Ricoeur szerint „azonos fogalommal jelölünk olyan eltérő jelenségeket, mint a bűn, a szenvedés és a halál“. A bűn fogalma ebben a „tisztán morális felfogású“ hagyományban eltakarja a szenvedést, ennek a teológémának a problematikuságát hangsúlyozza Ricoeur és ezt az érvelését veszem át Kertész esszéinek bírálatában.

Állításom tehát az, hogy a bűn és a szenvedés kérdését külön, egymástól elválasztva kell kezelnünk, egyikről sem megfeledkezve, egyik probléma „megoldása“ sem jelenti a másik automatikus megoldódását. Ezért tartom szükségesnek azt a „szigorú elkülönítést“, amit Mártonffy Marcell „életszerűtlennek“ tart. Valóban bűn és szenvedés számos esetben csak absztrakt módon különválasztható, megítélésem szerint a fent elmondottak miatt mégis szükségünk van erre az absztrakcióra.

Szirák Péter Hayden White-értelmezésemet vitatva azt írja, hogy „Vári némiképp leegyszerűsítve értelmezi White-ot, amikor azt írja a (kis túlzással fejezetnyi hosszúságú) 6. lábjegyzetben, hogy, "White viszont sokszor épp azt állítja, hogy az események semmilyen szinten sem szólnak bele saját narrativizációjukba, sőt, éppen hogy ez a legfontosabb tézise." Mindjárt megkérdezhetnénk, hogy miről is van itt szó: „sokszor“ állítja ezt és máskor nem, vagy pedig csak ezt állítja és ezért „ez a legfontosabb tézise.“ Messzire vezetne, ha az első állítást akarnánk górcső alá venni.

A második vélekedésre viszont azt mondhatjuk, hogy White nem pontosan ezt állítja, pl. amikor Michelet-re, illetve Tocqueville-re hivatkozva a tények szelekcióját hozza szóba (*A történelmi szöveg mint irodalmi műalkotás*, in *A történelem terhe*, 75-77.), azt feltételezvé, hogy az esemény mint tény kölcsönös relációban van a narrativitással, amennyiben a történeti elbeszélést narratív sémák prefigurálják, s ezek már eleve megszabják a releváns tények szelekcióját”.

A 6. lábjegyzet viszont épp azt állítja, hogy a White életmű maga következtelen, így monográfiám tétova szóhasználata nem az én érvelésem inkonzekvenciáját jelzi, hanem White állításainak egymással összeegyeztethetetlen voltát szándékszik megmutatni. Éppen arra hivatkozik, amit Szirák Péter is megjegyyez, hogy White, miközben azt állítja, hogy egy történeti eseménynek nincsen inherens modalitása, egyúttal mégis „a történész kegyetlen képességéről” értekezik, amellyel szelektál a történelmi elbeszélésébe beilleszthető vagy abba beilleszthetetlen események között. Ez tehát mégiscsak a történeti események jelentésajánlatát feltételezi, különben nem volna szükséges a történetíró számára a válogatás kegyetlen képessége.

Teljesen egyetértek tehát Szirák érvelésével, nagyrészt megegyezik az én monográfiabeli álláspontommal. Köszönöm fontos, megvilágító észrevételét a formalista perspektíva vakságával kapcsolatban, amelyik nem látja a hagyományösszefüggést, amelybe mind az események, mind pedig kanonikus interpretációik illeszkednek, ezért nem képes kizárni – vitathatatlan jószándéka ellenére – az elfogadhatatlan cselekményesítéseket. Szirák megfontolandó állításokat tesz arról a feszültségről, amely az „Auschwitz-esemény” abszolút egyedisége, Auschwitz „helynélkülisége” és a megértés elkerülhetetlen kontextualizáló törekvései között áll fenn, azzal zárva gondolatmenetét, hogy munkámnak a *Sorstalanság*-ra vonatkozó fejezete épp csak megpendíti az első oldalakon ezt a problémát, de nem gondolja végig, egy ponton elejti. A szövegnek azonban nem kizárólag, sőt nem is kiemelten az eleje foglalkozik ezzel a kérdéssel, hanem a zárlata, azt mérlegelve, hogyan folytathatja Köves folytathatatlan életét. (A paradox megfogalmazás a regényből való). Fel szándékozom hívni a figyelmet azokra a jelekre, amelyek mutatják, hogy Kertész műve tudja, hogy a paradoxon feloldhatatlan, „civilizációnk halálos sebe nem hegedhet be”, nem veszíthetjük el a haláltáborok tapasztalata által megszerzett tudást, de „halálos sebbel nem lehet élni”. A könyv maga is tisztában van kíméletlen radikalitása fenntarthatatlanságával: „ utamon, máris tudom, ott leselkedik rám, mint valami kikerülhetetlen csapda, a boldogság”.-írja Köves. Szövegem ezt a dilemmát Schein Gábor és Radnóti Sándor megvilágító erejű írásai mentén fejti ki, a recepció addigi szövegei nem látták végigvihetetlennek a metaforakritikus, antinarrativista értelmezői radikalitást, fenntarthatónak tartották ezt a kövesi beszédmodot. Radnóti és Schein – a könyv recepciótörténeti fejezetének sejtése szerint – a recepció egy következő fázisa érlelődik.

A mikroelemzéseket szemügyre véve Szirák Péter idézi egy kommentáromat és megfogalmazza az avval szembeni fenntartásait: „Lajos bácsi tulajdonképpen rokon tekintélyénél fogva felszólítja Kövest, hogy legyen szíves elgázosításának kísérletében lehetőségeihez képest minél hatékonyabban közreműködni, mert így van rá remény, hogy jó magatartásával némi közösségére is átháramló dicséretben is részesülhet a jólneveltségre köztudomásúan fogékony magyar csendőrség vagy az SS részéről”.

„Az idézett pár sor nem interpretáció, hanem inkább *paródia*, -véli Szirák - amennyiben Lajos bácsi szavait Vári úgy lépteti ki saját kontextusából, hogy éppen az eredetivel ellentétes szándékot tulajdonít neki. Lajos bácsi tévedését ugyanis az utólagosság távlatából nem nehézség belátni, csúfondáros megidézése viszont azért indokolatlan, mert ennek az utólagosan belátható tévedésnek éppen a jelenbeli jóhiszeműség a legfontosabb jegye. Az ehhez hasonló „túlinterpretálások” arra utalnak, hogy Vári helyenként „elfeledkezik” a *Sorstalanság* egyik legfontosabb hatásösszetevőjéről: a *kettős távlat* létrejöttéről”.

Szirák Péter olvasata elfeledkezik a valóban túlzottan erős retorikájú (és labilis grammatikájú) mondat egyik szaváról: tulajdonképpen. Vagyis: szándékától függetlenül, szándékával ellentétben ugyan, ámde szavainak hatásában, következményeiben mégis Köves deportálását segíti Lajos bácsi beszéde. A mondat tehát nagyon is tud arról a „kettős távlatról”, amiről Szirák beszél és amiről, ahogy Szirák is megjegyzi, a szóban forgó munka is tesz említést később. A szöveg – Barthes-tól származó mottójával: a nyelv fasiszta – összhangban az ideológémákat, kulturális kódokat továbbvivő mindennapi nyelvhasználat kikerülhetetlen csapdáiról beszél, Mikola Gyöngyi ezért éppenséggel azt rója fel írásomnak, hogy eltörli a nyelv használóinak, így például (bár Mikola aligha rá gondolt elsősorban) Lajos bácsinak a felelősségét mindabban, ami bekövetkezik és ami az utániség távlatából radikálisan máshogy érteti meg Lajos bácsi mondatait. Szirák Péter bírálata problémásnak tartja azt a megfogalmazást is, hogy Köves otthon „tréningezik” a koncentrációs táborra, hiszen az utólagos tudás fölényét szólaltatja meg. Én azonban nem látom be, miért kéne egy, a szöveg olvasástapasztalata után lévő értelmezőnek ugyanazokkal a narratív stratégiákkal felépítenie elbeszélését, mint amilyenek az elemzett könyv elbeszélő stratégiái. Helyzetem, szerepem nem azonos Kövesével, nem reprodukálnom, hanem felmutatnom kell az eltérő távlatok irtózatosságot feszültségét és én éppen erre törekedtem a kifogásolt retorémák használatával.

Mindez – leszámítva, persze, a hatásra törekvés, az erős állítások vitatható retorikáját – nagyon is kapcsolódik ahhoz a kérdéshez, amelyet Takáts József, a szerző egyik legfontosabb hajdani tanára és szigorú bírálója tett fel a szöveg kapcsán: Hogy elfogadható-e a Budapestre visszaérkező Köves perspektívája hiteles perspektívának, hogy a története végére ért narrátor perspektívája azonos-e az elbeszélés perspektívájával. Köves ugyanis legalább annyira kegyetlen ítéletet mond szomszédai és rokonai felett, mint az én monográfiám.

Takáts szerint *Sorstalanság*-írásom összes interpretációs hibái abból erednek, hogy az elemzés egy megbízhatatlan narrátorhoz igazítja értelmező-értékelő perspektíváját.

Én- noha mélyen elgondolkoztatott mind Takáts véleménye, mind Szirák Takáts-hoz csatlakozó bírálata - hajlamos vagyok továbbra is úgy gondolni, hogy a hazatérő elbeszélőt a regény valóban kompetens narrátorként kezeli, Köves már idézett zárómondatai egyfajta törekeny, a továbbélés során szükségképpen elvesző beavatottságról tanúskodnak. Takáts a kérdést – Kundera gyönyörű esszéire hivatkozva – a regényszerűség kérdéseve teszi, mondván, hogy a többféle perspektíva párhuzamos futtatása, a végső igazság kimondásának elkerülése a regény sine qua non-ja. Igen és nem.

Gondoljunk bele, Kundera éppen a Takáts által idézett esszéjében Tolsztojra hivatkozik, aki lehetőséget hagy Annának is, Kareninnek is a saját igazságához.

Az íróóriás működésétől azonban éppen nem idegen az apodiktikus, prófétai attitűd és – valljuk be – a vonatkerék és Kitty és Levin házi boldogsága közt sem haboznánk választani. A szerző ítéletével egyértelműen állást foglal és – bár szánjuk Annát – Levin híres megvilágosodás-jelenete óta pontosan tudhatja az, akinek van szeme az olvasásra, hogyan kéne élni. A boldog családok élete egyszerű és átlátható. Az igazság ideát van. Bahtyin polifonikus regénymodelljének kedvenc példája a nagy kortárs, Dosztojevszkij. Azonban, mivel nála is találunk ideologikus elkötelezettségeket, nem is meglepő, hogy könnyedén tudnánk választani például az utolsó, a szintetikus mű két nagy figurája, Ivan és Aljosa között, pontosan érezzük, kivel van a szerző szimpátiája. Ezek a szövegek pedig - ezt aligha vitatná bárki is – nagy regények.

Szirák azt írja, hogy a 71. oldalon hivatkozom először de Man egyik tanulmányára, amit azonban nem aknázok ki a szövegértelmezésben, így nem lehet megtudni, milyen értelemben gondolom ironikusnak a regényt.

Szövegértelmezésem azonban a fejezet legelejétől de-Man elméletére épül, Szirák szavával szólva, „az alakzatcserék“ elemzésétől kezdve, és ezt az elemzést bírálom elismerően említi. Az ironiát de-Man a totalizáló trópusok értelemtulajdonító kísérletének történő ellenállásként, „a megértés szisztematikus szétbomlása“-ként érti, ebben az értelemben használom én is, a „megérthetetlen megőrzésé“-nek alakzataként, újfent Szirák egy szép kifejezését kölcsönvéve.

Ami a *Háború és Béke* híres jelenetével vont párhuzamot illeti, Szirák itt meggyőzően egészíti ki Takáts József „pontatlanság-listáját“, itt kétségtelenül elragadta kissé a szenvedély az értekezőt-engem. A szövegrész mentsége, hogy a párhuzam újabb és újabb interpretációjára késztet egyre újabb és újabb értekezőket, így mind többet tudunk meg arról a kapcsolatról, amit észrevettem ugyan, de valóban nem értelmeztem elég alaposan, körültekintően.

Szirák Péter jogosan rója fel az idézés pontatlanságát, hanyagságát: A 46-47.oldalon nem találom ugyan a pontatlanságot, amit felró nekem, de a másik két eset valóban súlyos. Mentségem, bár ez aligha tartozik ide, hogy a könyv – üzleti okokból – gyorsan kellett, hogy elkészüljön, a kiadónak már nem maradt ideje alapos szerkesztői munkát végeztetni, én pedig szűk három hét alatt írtam, gépeltem be a szöveget, ennek az időnek a felében a nappalokat abban a középiskolában töltöttem, ahol akkoriban tanítottam. Mindez azonban nem része a szövegnek, nem tartozik a tárgyhoz.

A Kaddis-értelmezés kapcsán Szirák Péter máshová helyezné a hangsúlyokat, mint én, de, ha jól értem, nem vitatja interpretációmnak sem módszereit, sem eredményeit. A további művek kapcsán Szirák inkább értékítéleteit jelzi csak, nem fejt ki kifogásait. Az általa „felszínesnek“ tartott párhuzamot Nietzsche és Kertész nyelvkritikai elképzelései közt a filológia azért biztosan megerősítheti, hiszen Kertész fordította a fiatal Nietzsche egyik főművét, *A tragédia születése*-t, Nietzsche alapos olvasása dokumentálható a *Gályanapló*-ból is és én is a fiatal Nietzsche egyik híres szövegére utaltam feltevésemben. (A nem-morálisan felfogott igazságról és hazugságról).

Hálásan köszönöm bírálóimnak, hogy foglalkoztak szövegemmel, Mártonffy Marcell jóleső biztatását és megtisztelő dicséretét, ritka, ám pontos kritikai megjegyzéseit, illetve Szirák Péter igazságos szigorát, alaposágát, illetve, hogy végül újra őt idézzem, azt az „egymást segítő diszkussziót“, amelyet szövegeinken keresztül folytattunk egymással Kertésről és amely csak most zárul le végleg.

Önéletrajz

Vári György vagyok, 1978. október 1 - én születtem Budapesten.
Az Óbudai Gimnáziumban tettem érettségi vizsgát.

2002-ben kaptam tanári és bölcsészdiplomát a Pécsi Tudományegyetem magyar szakán, a 2002-es év őszén kezdtem meg Phd-tanulmányaimat az Irodalomtudományi Doktori Iskola narratológiai alprogramjának nappali tagozatos, ösztöndíjas hallgatójaként. Tanulmányaim, kritikáim 1999 óta jelennek meg többek között az Alföld, a Holmi, a Jelenkor, a Kritika, a Pannonhalmi Szemle, a Kalligram, a Forrás, a Szombat, a Magyar Narancs és az Élet és Irodalom hasábjain. A 20.-század magyar irodalom és kritikátörténetét tanulmányozom, a magyar zsidó eszmetörténet is érdekel.

A 2004/2005-ös tanévben a stockholmi Paideia The European Institute of Jewish Studies hallgatójaként két szemesztet Svédországban töltöttem, itt a Lundi Egyetemen 40 tanegységet érő héber nyelvi vizsgát tettem. (80 tanegység kell a diploma megszerzéséhez).

Egyetemi éveim alatt demonstráorként, később pedig Phd-tanulmányaim során előadásokat tartottam Kertész Imre és Lengyel Péter prózájáról, a magyar családragény történetéről a Rozsdatemető-től a Javított kiadás-ig, illetve Ottlik Géza, Mándy Iván és Örley István írásművészetéről.

A 2003 - 2004-es évben a József Attila Kör világirodalmi sorozatszerkesztőjeként dolgoztam, 3 könyv látott napvilágot magyarul az én szerkesztésemben. Két könyvem jelent meg, egy Kertész Imre életművét tárgyaló szerzői monográfia (ez azonos doktori értekezésem szövegével), a Kijárat kiadó gondozásában 2003-ban és egy kritika és tanulmánygyűjtemény a Kalligram kiadónál 2004-ben, Az angyal a részletekben címmel.

Angol és francia középfokú nyelvvizsgával rendelkezem.

Budapest.2006. február.

Vári György

Publikációs lista

Kritikák, tanulmányok, publicisztikák

- „*Lassan kialszik a kép*” (Kertész Imre: Sorstalanság filmforgatókönyv), Holmi, XIV.évf.7.
Szabadulás és ígéret, avagy a családtörténet hasznáról és káráról (Nyerges András: Voltomiglan), Holmi, XV.évf.5.
„*Akár a test emlékezetbe*” (Báthori Csaba: Üvegfilm), Holmi, XVI.évf.9.
„*Az élet édes tarkasága*” (Hamvai Kornél: A prikolics utolsó élete), Holmi, XIV.évf.10.
A regény csele, (Spiró György: Fogság), XVII.évf. 11.
Ha egy téli éjszakán egy olvasó...(Parti Nagy Lajos: Hősöm tere), Kalligram, 3003/10.
A szabadulás reménytelensége (Pályi András: Megérkezés), Kalligram, 2004/6.
„*És beszéld el fiaidnak*” (Nádas Péter: Egy családregény vége), Kalligram, 2002/10.
Elnézhető (Németh Gábor: Elnézhető, látkép), Litera, 2003.02.25.
S/Paulus útja (Schein Gábor: Üvegshal), Pannonhalmi Szemle, 2001/4.
A kísértetről. Marxtól Mózesig. (Jacques Derrida: Marx kísértetei) Pannonhalmi Szemle, 2001/3.
A sírásó nagymonológja (Kertész Imre: Kaddis egy meg nem született gyermekért), Pannonhalmi Szemle, 2002/4.
Orfeusz visszanez (Petri György: Összegyűjtött versek), Beszélő, 2004/4.
A megfelelő nap (Oravecz Imre: A megfelelő nap), Kritika, 2003.7-8.
Téli utazás (A 75. éves Sándor Iván köszöntése), Forrás, 2005. március.
Előszó (Balassa Péter Esterházy-írásairól), Forrás, 2005. december.
Színek és évek (Géczi János: Tiltott ábrázolások könyve I-II.), Új forrás, 2003. március.
Memo-ár, Vas István önéletírásáról, Jelenkor, 44.évf.7-8.
„*Mert annyit érek én, amennyit ér a szó*”, Kultusz, figuráció és kulturális emlékezet összefüggései Radnóti Miklós költészetében, Jelenkor, 45.évf. 3.
A megtalált szerep, (Orbán Ottó: Az ének rémjáró szaka), Jelenkor, 46.évf. 5.
Az Azarel (Pap Károly: Azarel), Szép Literaturai Ajándék, 1998/4-1999/1.
Az élet és irodalom vendéglátóipari szempontból, (Cserna Szabó András: Fél hét), Korunk, 2002. szeptember.
Seherezádé, mint filológus (Géczi János: Dél), Alföld, 2001.november.
Gyermek a Műhelyben (A Műhely c. folyóirat gyerekirodalmi tematikus számáról), Iskolakultúra, 2000/9.
„*Vigan kimaradni a korból*” (In memoriam Vas István), Iskolakultúra, 2001/1.
„*Kölyökséged örökidőnyi*” (Új forrás: Gyerekirodalom), Iskolakultúra, 2001/12.
Módszertani dilemmák (Arató László-Pála Károly tankönyvsorozat), Iskolakultúra, 2003/6-7.
Csutak tanítóévei (Mándy Iván: Csutak-tetralógia), Iskolakultúra, 2004/4.
Daloskönyv (Dalos György: Az Istenkereső), Múlt és Jövő, 1999/4.
Örökhétfői történetek (Kapecz Zsuzsa: Csudajó, gyönyörű az élet), Múlt és Jövő, 2000/2.

Nem a vér közössége köt össze bennünket (Lichtmann Tamás: Az igazságkereső Pap Károly), Szombat, XVII.évf.4.

A kő marad (Kertész Imre: Kudarc) Szombat, XIV.évf. 12.

Helyettük. (Konrád György: Elutazás és hazatérés), Szombat, XV.évf.5.

Az izoláció ellen (publicisztika), Szombat, 2005/6.

A szerelem elveszett Izráele (publicisztika), Szombat, 2004/9.

Ábrahám Rigában, Szombat,2005/10.

„Igy lettem én a rönk meg a szél” (In memoriam Orbán Ottó), *Élet és Irodalom*, 47.évf. 36.

Ex libris (Thomka Beáta: Glosszárium, Sándor Iván: Drága Lív, Schein Gábor: Retus, George Perec: Ellis Island), *Élet és Irodalom*, 48.évf.5.

Sír, hol kultúra süllyed el (Az askenázi zsidók ezer éve), *Élet és Irodalom*, 48.évf.16.

Ex libris (Enigma: Holocaust, 10.évf.37-38., dr.Nyiszli Miklós: dr.Mengele boncoló orvosa voltam, Mezei András-Sós László-Kemény Éva: Remember! Emlékezz!, Sándor Iván: A vizsgálat iratai), *Élet és Irodalom*, 48.évf.26.

Rocinante a napnyugta utáni fényben (Sándor Iván: Mikoriak a golyónyomok), *Élet és Irodalom*, 49.évf. 19.

Ex libris (Gergely Ágnes, Jacob Taubes, Závada Pál, Radnóti Sándor), *Élet és Irodalom*, 50.évf. 1.

A Kertész életmű recepciótörténete, Buksz, 2003/2.

Buchenwald fölött az ég, Kertész Imre köszöntése, *Magyar Narancs*, 2002.okt.17.

Az isteni rész (A 60 éves Nádas Péter köszöntése), *Magyar Narancs*, 2002.okt.25.

Itt van újra (Kántor Péter: Lóstafféta), *Magyar Narancs*, 2002.dec.12.

Halálnapló (Simon Balázs: Parafakönyv), *Magyar Narancs*, 2002.nov.14.

Szilánkok egy ház romjai alól (Schein Gábor: Mordecháj könyve), *Magyar Narancs*, 2003.febr.20.

Belakható (Képes Gábor: Az élet egy nagy öröklakás), *Magyar Narancs*, 2003.márc.13.

Keskeny híd (Smoel Ettinger: A zsidóság története), *Magyar Narancs*, 2003. jun.26.

Kényelem és tespedés (Cserna Szabó András: Félelem és reszketés Nagyhályogon), *Magyar Narancs*, 2003. júl.10.

Otthon a csúcson (Konrád György: Fenn a hegyen napfogyatkozáskor), *Magyar Narancs*, 2003.aug.21.

Nehéz húség (Vas István: Azután I-II.), *Magyar Narancs*, 2003.okt.30.

„*Minek a szív, ha úgy fáj*” (Szép Ernő négy regénye), *Magyar Narancs*, 2004.márc.4.

Posa és Lear (Kornis Mihály: Pestis előtt), *Magyar Narancs*, 2004. ápr.15.

Mondhatlan úr (Gerlóczy Márton: Váróterem) *Magyar Narancs*, 2005, júl. 13.

Sosemvolt múlt (Greco Krisztián: Isten hozott), *Magyar Narancs*, 2005. nov.10.

A normativitás védelmében (in Laikus olvasás és populáris kultúra), L'Harmattan, Budapest, 2006, megjelenés előtt.

Beszéd közben (Szántó T.Gábor: Lágermikulás), *Alföld*, 2006/1, megjelenés előtt.

Tanulmányok kötetbeli megjelenése

Értelmezések az elmúlt századból, Sensus füzetek, Jelenkor, Pécs, 2002.

Cselekményesítés, történelmi tapasztalat és a fenséges művészete in Scheibner Tamás és Szűcs Zoltán Gábor szerk, *Az értelmesség szükségessége,* L'Harmattan, Budapest, 2002.

Orfeusz.visszanéz in Fenyő D. György szerk, *Az örökhéftől a napsütötte sávig,*

Előszó Balassa Péter Esterházy Péterről szóló írásait összegyűjtő kötethez (szerk.: Tóth-Barbalics István), Balassi Kiadó, 2005, a teljes változat: *Előszó, Forrás*, 2005/12.

Szerkesztői tevékenység

Laikus olvasás és populáris kultúra, L'Harmattan, Budapest, 2005, megjelenés előtt.
(társszerk.: Vaderna Gábor, Loránd Zsófia, Scheibner Tamás)

Könyvek

Buchenwald fölött az ég, Kertész Imre, Kijárat, Budapest, 2003.
„Az angyal a részletekben...” Kalligram, Pozsony, 2004.

Publikációs lista

Kritikák, tanulmányok, publicisztikák

- „Lassan kialszik a kép” (Kertész Imre: Sorstalanság filmforgatókönyv), Holmi, XIV.évf.7.
Szabadulás és ígéret, avagy a családtörténet hasznáról és káráról (Nyerges András: Voltomiglan), Holmi, XV.évf.5.
„Akár a test emlékezetbe” (Báthori Csaba: Üvegfilm), Holmi, XVI.évf.9.
„Az élet édes tarkasága” (Hamvai Kornél: A prikolics utolsó élete), Holmi, XIV.évf.10.
A regény csele, (Spiró György: Fogság), XVII.évf. 11.
Ha egy téli éjszakán egy olvasó...(Parti Nagy Lajos: Hősöm tere), Kalligram, 3003/10.
A szabadulás reménytelensége (Pályi András: Megérkezés), Kalligram, 2004/6.
„És beszélj el fiaidnak” (Nádas Péter: Egy családregény vége), Kalligram, 2002/10.
Elnézhető (Németh Gábor: Elnézhető, látkép), Litera, 2003.02.25.
S/Paulus útja (Schein Gábor: Üveghal), Pannonhalmi Szemle, 2001/4.
A kísértetről. Marxtól Mózesig. (Jacques Derrida: Marx kísértetei) Pannonhalmi Szemle, 2001/3.
A sírásó nagymonológja (Kertész Imre: Kaddis egy meg nem született gyermekért), Pannonhalmi Szemle, 2002/4.
Orfeusz visszanéz (Petri György: Összegyűjtött versek), Beszélő, 2004/4.
A megfelelő nap (Oravec Imre: A megfelelő nap), Kritika, 2003.7-8.
Téli utazás (A 75. éves Sándor Iván köszöntése), Forrás, 2005. március.
Előszó (Balassa Péter Esterházy-írásairól), Forrás, 2005. december.
Színek és évek (Géczi János: Tiltott ábrázolások könyve I-II.), Új forrás, 2003. március.
Memo-ár, Vas István önéletrajzáról, Jelenkor, 44.évf.7-8.
„Mert annyit érek én, amennyit ér a szó”, Kultusz, figuráció és kulturális emlékezet összefüggései Radnóti Miklós költészetében, Jelenkor, 45.évf. 3.
A megtalált szerep, (Orbán Ottó: Az éjnek rémjáró szaka), Jelenkor, 46.évf. 5.
Az Azarel (Pap Károly: Azarel), Szép Literaturai Ajándék, 1998/4-1999/1.
Az élet és irodalom vendéglátóipari szempontból, (Cserna Szabó András: Fél hét), Korunk, 2002. szeptember.
Seherezádé, mint filológus (Géczi János: Dél), Alföld, 2001.november.
Gyermek a Műhelyben (A Műhely c. folyóirat gyerekirodalmi tematikus számáról), Iskolakultúra, 2000/9.
„Vigan kimaradni a korból” (In memoriam Vas István), Iskolakultúra, 2001/1.
„Kölyökséged örökidőnyi” (Új forrás: Gyerekirodalom), Iskolakultúra, 2001/12.
Módszertani dilemmák (Arató László-Pála Károly tankönyvsorozat), Iskolakultúra, 2003/6-7.
Csutak tanítóévei (Mándy Iván: Csutak tetralógia), Iskolakultúra, 2004/4.
Daloskönyv (Dalos György: Az Istenkereső), Múlt és Jövő, 1999/4.
Örökhétfői történetek (Kapecz Zsuzsa: Csudajó, gyönyörű az élet), Múlt és Jövő, 2000/2.
Nem a vér közössége köt össze bennünket (Lichtmann Tamás: Az igazságkereső Pap Károly), Szombat, XVII.évf.4.
A kő marad (Kertész Imre: Kudarc) Szombat, XIV.évf. 12.
Helyettük. (Konrád György: Elutazás és hazatérés), Szombat, XV.évf.5.
- Az izoláció ellen* (publicisztika), Szombat, 2005/6.
A szerelem elveszett Izráele (publicisztika), Szombat, 2004/9.
Ábrahám Rigában, Szombat,2005/10.

„Igy lettem én a rönk meg a szél” (In memoriam Orbán Ottó), *Élet és Irodalom*, 47.évf. 36.
Ex libris (Thomka Beáta: Glosszárium, Sándor Iván: Drága Lív, Schein Gábor: Retus, George Percec: Ellis Island), *Élet és Irodalom*, 48.évf.5.
Sír, hol kultúra süllyed el (Az askenázi zsidók ezer éve), *Élet és Irodalom*, 48.évf.16.
Ex libris (Enigma: Holocaust, 10.évf.37-38., dr.Nyiszli Miklós: dr.Mengele boncoló orvosa voltam, Mezei András-Sós László-Kemény Éva: Remember! Emlékezz!, Sándor Iván: A vizsgálat iratai), *Élet és Irodalom*, 48.évf.26.
Rocinante a napnyugta utáni fényben (Sándor Iván: Mikoriak a golyónyomok), *Élet és Irodalom*, 49.évf. 19.
Ex libris (Gergely Ágnes, Jacob Taubes, Závada Pál, Radnóti Sándor), *Élet és Irodalom*, 50.évf. 1.
A Kertész életmű recepciótörténete, Buksz, 2003/2.
Buchenwald fölött az ég, Kertész Imre köszöntése, *Magyar Narancs*, 2002.okt.17.
Az isteni rész (A 60 éves Nádas Péter köszöntése), *Magyar Narancs*, 2002.okt.25.
Itt van újra (Kántor Péter: Lóstafféta), *Magyar Narancs*, 2002.dec.12.
Halálnapló (Simon Balázs: Parafakönyv), *Magyar Narancs*, 2002.nov.14.
Szilánkok egy ház romjai alól (Schein Gábor: Mordecháj könyve), *Magyar Narancs*, 2003.febr.20.
Belakható (Képes Gábor: Az élet egy nagy öröklakás), *Magyar Narancs*, 2003.márc.13.
Keskeny híd (Smuel Ettinger: A zsidóság története), *Magyar Narancs*, 2003. jun.26.
Kényelem és tespedés (Cserna Szabó András: Félelem és reszketés Nagyhályogon), *Magyar Narancs*, 2003. júl.10.
Otthon a csúcson (Konrád György: Fenn a hegyen napfogyatkozáskor), *Magyar Narancs*, 2003.aug.21.
Nehéz hűség (Vas István: Azután I-II.), *Magyar Narancs*, 2003.okt.30.
„*Minek a szív, ha úgy fáj*” (Szép Ernő négy regénye), *Magyar Narancs*, 2004.márc.4.
Posa és Lear (Kornis Mihály: Pestis előtt), *Magyar Narancs*, 2004. ápr.15.
Mondhatlan úr (Gerlóczy Márton: Váróterem) *Magyar Narancs*, 2005, júl. 13.
Sosemvolt múlt (Greco Krisztián: Isten hozott), *Magyar Narancs*, 2005. nov.10.
A normativitás védelmében (in *Laikus olvasás és populáris kultúra*), L’Harmattan, Budapest, 2006, megjelenés előtt.
Beszéd közben (Szántó T.Gábor: Lágermikulás), *Alföld*, 2006/1, megjelenés előtt.

Tanulmányok kötetbeli megjelenése

Értelmezések az elmúlt századból, Sensus füzetek, Jelenkor, Pécs, 2002.
Cselekményesítés, történelmi tapasztalat és a fenséges művészete in Scheibner Tamás és Szücs Zoltán Gábor szerk, *Az értelmezés szükségessége*, L’Harmattan, Budapest, 2002.
Orfeusz.visszanéz in Fenyő D. György szerk, *Az örökhétfőtől a napsütötte sávig*,
Előszó Balassa Péter Esterházy Péterről szóló írásait összegyűjtő kötethez (szerk.: Tóth-Barbalics István), Balassi Kiadó, 2005, a teljes változat: *Előszó*, *Forrás*, 2005/12.

Szerkesztői tevékenység

Laikus olvasás és populáris kultúra, L’Harmattan, Budapest, 2005, megjelenés előtt.

(társszerk.: VADERNA GÁBOR, LORÁND ZSÓFIA, SCHEIBNER TAMÁS)

Könyvek

Buchenwald fölött az ég, Kertész Imre, Kijarat, Budapest, 2003.

„Az angyal a részletekben...” Kalligram, Pozsony, 2004.

Hivatkozások

megjelent publikációimra

- Ambrus Gábor: *A jelként elgondolt élet*, Irodalomtörténet, 2003/3.
- Bárany Tibor: *Folytonosság és változás*, Jelenkor, 2004/5.
- Bengi László: *A közties lét kárhuzatos kegyelme*, Literatura, 2003/1.
- Faragó Kornélia: *Az idegenség alakzatai*, Hungarológiai Közlemények, 2002/2.
- Gerold László: *Iszabirkózás*, Hungarológiai Közlemények, 2002/2.
- Harkai Vass Éva: *A fikció változatai és a determinált identitás Kertész Imre elbeszélő prózájában*, Hungarológiai Közlemények, 2002/2.
- Horváth Kornélia: *A regény, mint novella. Sorstalanság*, Alföld, 2004/11.
- Horváth Péter: *Holocaust, túlélés, genealógia, genezis*. www.bibl.u-szeged.hu/fil/hit/horvath.htm.
- Hózsa Éva: *Felöltött, száműzhető és fölösleges inkognitók*, Hungarológiai Közlemények, 2002/2.
- Kálmán C. György: *Csalárd regény (újraolvasás)*, Jelenkor, 2002/4.
- Kálmán C. György: *Szórul szóra így igaz*, Jelenkor, 2003/7-8.
- Kaposi Dávid: *Egy diákcsíny margójára*, Irodalomtörténet, 2003/3.
- Kaposi Dávid: *Kertész kontra Kertész*, Thalassa, 2003.
- Kaposi Dávid: *Sohase voltunk vallásosak: Válasz Vári Györgynek*, in Vaderna Gábor, Scheibner Tamás, Vári György, Loránd Zsófia: *Laikus olvasás és populáris kultúra*, Budapest, L'Harmattan, 2006, előkészületben.
- Kisantal Tamás: *Az extremitás történetisége. Art Spiegelman: Maus*. www.szazadveg.hu/kiado/szveg/kisantal.doc. Elhangzott április 17-én Pécsen az „Új perspektívák a történettudományban” című konferencián.
- Komáromi Gabriella: *A kutatás dilemmái*, Tiszatáj, 2002/12.
- Molnár Sára: *A textuális én változásai. Idegenség, irónia és szentség Kertész Imre prózájában*, megjelenés előtt a Koinonia Kiadónál.
- Németh Zoltán: *Szociográfiai scince fiction Cserna Szabó András: Félelem és reszketés Nagyhályogon, A széttartás alakzatai*, Kalligram, Pozsony, 2004.
- Sándor Iván: *Meddig tart egy közös séta*, Jelenkor, 2003/12.
- Scheibner Tamás: *Mítosz és ideológia*, Jelenkor, 2004/5.
- Schein Gábor: *A radikális modernség konzervatív változata*, Irodalomtörténet, 2003/3.
- Schein Gábor: *Összekötni az összeköthetlent*, in *Az értelmezés szükségessége*, L'Harmattan, Budapest, 2002.
- Szilágyi Zsófia: *Szöveg-világ-irodalom*, Alföld, 2004/7.
- Szirák Péter: *Sorstalanság, Esszék*, in *Kertész Imre*, Kalligram, Pozsony, 2003.
- Szűcs Zoltán Gábor: *Neomodern költészet*, Alföld, 2003/12.
- Thomka Beáta: *Sorstalanság, Glosszárium*, in *Glosszárium*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 2003.
- Urbanik Tímea: *Az íratlan olvasatának nyomai a történetek között. Mészöly Miklós: Saulus*, Nádas Péter: *Egy családregény vége*, Bárka, 2005/2.

Visky András: *Ki beszél?* Jelenkor, 2005/1.

Kritikák megjelent írásaimról

Buchenwald fölött az ég, Kertész Imre című kötetéről:

- Bárány Tibor: *Vári György, Buchenwald fölött az ég*, Irodalomtörténet, 2004/2.
Csáki Márton: *Hárman Kertészről*, Szombat, 2004/4.
Gács Anna: *Belemerül – eltávolodik*, Élet és Irodalom, 47. évf. 24. szám
Mikola Gyöngyi: *Egyszemélyes kisebbség*, Jelenkor, 47.évf. 5. szám
Nagy Sz. Péter: *Holocaust vagy Soa. Két monográfia Kertész Imréről*, Kritika, 2003.november
Selyem Zsuzsa: *A felülírt tapasztalat*, Alföld, 2005/2.
Takáts József: *Citrom Bandi védelmében*, Jelenkor, 47. évf. 5. szám

Az értelmezés szükségessége című kötetben szereplő, szintén Kertész Imrével foglalkozó írásról:

- Ambrus Gábor: *A jelként elgondolt élet*, Irodalomtörténet, 2003/3.
Bányai János: *Az értelmezés szükségessége*, Hungarológiai Közlemények, 2002/2.szám
Kálmán. C. György: *Kertész közöttünk*, Élet és Irodalom, 46.évf. 50. szám
Szilágyi Zsófia: *Kertész megjelenítése*, Jelenkor, 47.évf.5.

Örökhéftől a napsütötte sávig. Tanulmányok Petri György költészetéről című kötetben szereplő írásról:

- Kántor Péter: *Szeretném, ha tudnák, miket gondolok közben*, Élet és Irodalom, 49.évf. 7. szám

Az angyal a részletekben című, válogatott írásaimat tartalmazó kötetéről:

- Keresztesi József: *A meghívás fennáll*, Élet és Irodalom, 49.évf.1.szám